

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

NAŠA vas šteje kakih trideset hiš in je raztresena po vsem pobočju. Meri jo kakor hočeš, ne izmeriš je v pol ure od spodnjega do gornjega konca. Pogledaj jo s katerekoli strani, od blizu ali iz daljave, nikoli se ti ne odkrije v celoti. Ta ali ona hiša se je skrila kje v rupi, se potuhnila za skale ali za gosto skupino dreves.

Nad vasjo se dviga Kojca, ki je od juga podobna kopici, od vzhoda in zapada pa veliki zeleni mizi. Vrh pokrivajo senožeti; ves je gladek in le malo vzvalovan, ne kaže golih reber, nikjer ne štrlijo bele skale v nebo. V sredini je prepasan z bukovimi gozdovi, ki segajo do rovtov, senožeti, ki so zasenčene z javorji, hrasti in mecesni. Niže na položnejšem svetu leže polja, na vzvalovanem sadovnjaki. In zopet gozdovi, sami bukovni gozdovi, ki padajo po strmem bregu do potoka. Le proti severu se do soteske, ki se vleče od samot pod Poreznom, vleče gmajna. Nerodovitna, ilovnata zemlja, nizka trava in preslica, jelša in leska, robida in praprot.

Pred tremi stoletji najbrž še ni bilo naše vasi. Na tistem pobočju je skrita med gozdovi ležala jeseniška planina. Nihče ne ve, kdo je bil, ki si je prvi v kaki rupi ali na zemski gubi ustanovil domačijo. Zdaj stoji na tistih obronkih sedem večjih kmetij. Najlepša, najrodovitnejša zemlja, bahate hiše, mogočni hlevi in kozolci. Ob kamenitih klancih, ki se prepletajo vse križem in se ob deževju spremené v hudournike, so postavili svoje borne hiše nekateri manjši posestniki; ti imajo najslabše njive in najbolj oddaljene senožeti.

V starih časih je imela skoraj vsaka hiša svojo bajto. Stala je na samem kje ob stezi, bila je lesena ali zidana, z vežo in izbo, golim podstrešjem in hramom, ki je bil v sili hlev za kozo. V njih so bivali kdaj pa kdaj preužitkarji, a redno gostači; najemnino so plačevali z delom, lovili dnine in siromašno živeli. Njihovi sinovi so se udinjali za pastirje in hlapce ali pa so jih polovili za vojsko; hčere so služile za pestunje in dekletke, ta in ona se je tudi omožila. Polagoma so gostači skoraj do malega izginili; nekatere bajte so razpadle, druge so prešle v tuje roke.

Tisti čas se sinovi ubogih niso več ponujali kmetom za delo, odhajali so v svet, med drvarje v Romunijo, na Sedmograško in v Karpatate. Vračali so se vsako zimo za dva ali tri mesece, popivali, rožljali s tolarji in se drug za drugim poženili. Pokupili so od kmetov stare

bajte, drugi so si postavili hišice nad gmajno, kjer je ilovnati svet najbolj osojen in nerodoviten do obupa. Ta del vasi so imenovali „V klancu“.

Pozimi, ko je v Obloškem hribu, ki stoji nasproti Kojce in se vleče od severa proti jugu, že skopnel sneg, je bil pogled na našo vas pust in žalosten. Vse pobočje hriba do baške doline je ležalo v senci, bilo je belo od snega. V nekatere dele vasi sonce ni posijalo vso zimo, drugam le napašev za uro ali dve. Zima ni bila nikjer tako dolga in ostra kakor v našem bregu. V poletju pa ni bilo nobeno pobočje tako senčno in zeleno kakor naše, trava nikjer tako velika in sočna, nikjer se ni tako bujno bohotilo grmovje in drevje.

V dolenjem koncu vasi moli iz hriba široko koleno, ki se proti nižavi bolj in bolj oži. Po desnem obronku, ob grapi, kjer poleti komaj vidno meži voda, teče med zidom in živim plotom klanec v dolino. Pasovi gozdov in pustega, z grmovjem in robido poraslega sveta, sadovnjaki in nekaj njivic. Za pol dobre kmetije je sveta, a nekaj je stalo na tistem kolenu troje hiš, dve leseni in ena zidana.

Vse ozko, stisnjeno med goré. Razgled na Otavnik s staro planino, obdano od strmih gozdnatih pobočij — na Porezen z zeleno kapo. Med Kojco in Obloški hrib se vriva Sleme, strma, z gabri porasla stena. Iz za zobčastega in močno vzvalovanega Obloškega hriba se dvigajo Črna prst in beli grebeni; tiste bele, strme, skalnate stene smo imenovali Peči. Proti jugu ni razgleda: ozka, rahlo vijugasta baška dolina. Kjer se dozdnevno spajata perot Kojce in Obloški hrib, visi trikotnik neba. Kôt. V njem vsak večer ugaša zarja. Po njeni barvi je ded sklepal na vreme. Kadar je žarelo južno nebo: „Lah se smeje, lepo se nam obeta.“

Čisto blizu so ležale tri kmetije. Dve pod kolenom, ena na desni, druga na levi; tretja kmetija tudi v levem bregu onstran grape in še bajta nad klancem.

Ta bajta je bila nekoč last mojega deda.

MOJI pradedje niso bili iz naše vasi. Kdo ve kdaj so bili prišli iz idrijske doline in se naselili pri fari. Njihove pol kmetije je ležalo v brežini pod cerkvijo sv. Lenarta. V hiši, najbližji ob poti, ki je takrat vodila iz Tolmina v Cerkno, je bila krčma. Pred francoskimi vojskami so živeli v njej trije bratje veseljaki in s harmoniko vabili mimoidoče na pijačo in ples.

V težkih letih, ko sta nekaterega minila radost in smeh, so ujeli mojega pradedja Matevža, najmlajšega izmed veselih bratov, in ga v

vojaški suknji poslali na Laško. Dvanajst let ni bilo glasú o njem. Ušel je Francozom, ki so ga bili ugrabili in zaprli v Mantovi. Oženil se je z dekletom, ki ni imelo drugega kakor grenek spomin na službo. Krčmarski, polgruntarski sin je postal gostač. Lovil je dnine, krpal čevlje, živel v bedi z ženo in z otroci. Prišlo je leto, ko se je preselil v našo vas . . .

Takrat je bilo mojemu dedu Jakobu dve leti. Oče ga je kalonci prenesel od fare. Bil je še v krilcu, ko je šel služiti za pastirja. Postal je hlapec, a nato — kakor da je hodil po očetovi sledi. Bil je vojak, osem let je preživel na Laškem, naučil se je brati in pisati, nemški in za silo laški, povišan je bil za četovodjo. Ko se je vrnil, ni več našel matere, med tem mu je umrla. Oče je z edino hčerjo še vedno živel na gostiji. Jakob se je oženil z dekletom, ki se je od zgodnje mladosti ubijalo s službami, selil se je iz bajte v bajto, sedemnajst let je pasel voli na otavniški planini, krpal je čevlje, lovil dnine, ljudem tolmačil pisma, ki so prihajala od oblasti, zagovarjal prisad in kačji pik. Kupil si je zidano bajto z vežo in izbo, podstrešjem, hramom in hlevom za kozo; le za ped sveta je bilo okoli nje. Z babico sta imela štirinajst otrok. Nekaj jih je umrlo kmalu po rojstvu, nekaj so jih pobrale otroške bolezni, dva sta šla, ko sta že dosegla dvajseto leto in več. Ostala sta jima le Ivanček in Justina, moj oče in moja teta; ta je bila le nekaj let mlajša od mene . . . Ko je bil moj oče že prevelik za pastirja in pogoniča, ni šel za hlapca; takrat so bajtarski sinovi že začeli odhajati v svet. Delal je med cestarji in drvarji; na Koroškem, v Slavoniji, v Bosni in Hercegovini. Poleg želje za zaslužkom ga je tudi radoznalost gnala od doma; pozneje se je rad spominjal tistih let. Vrnil se je bolan za malarijo. Ko je ozdravel, se je oženil. Moja mati je imela za seboj isto pot iz službe v službo, od pestunje do dekle, kakor moja babica in prababica. Z očetom, ki je čevljaril, sta živela na gostiji v leseni bajti, obdelovala laze in hodila na dnine.

Tista bajta — imenovali smo jo Jernejčeva pajštva — je bila najmanjša v vasi, zdela se mi je lična kakor škatlica. Stala je na spodnjem robu kolena, ki je bilo na tistem mestu tako ozko, da je komaj imela prostora na njem. Pod njo se je začenjalo skalnato, gozdnato pobočje, ki je strmo padalo v grapo. Pod bajto je bila v živo skalo vsekana klet; kadarkoli sem šel mimo nje, sem se plah ozrl na črna, preperela vrata, ki so vodila naravnost v zemljo. Veža je bila zidana, ozka, vsa zakajena in sajasta od vrat do nizkega stropa. Starinska omara, škaf za vodo, lestev, ki je vodila v podstrešje. Izba je bila grajena iz pol-

brun, ki so bila vkriž speta na vogalih. Okna tako majhna, da je glava odraslega človeka težka pogledala skozi. Peč in miza; postelja ne bi našla prostora. Oče in mati sta si v tistih prvih dneh postiljala na podu v podstrešju. Še danes so mi živo pred očmi pisana vežna vrata in trš, ki je ves prerasel z bršljanom stal za vogalom in iztezal zelene veje v okna.

V tisto bajto, ki danes več ne stoji, so me neko jesensko noč „prinesle lisice“.

ŽIVLJENJA na svojem prvem domu se več ne spominjam. Takšno, kakor sem jo opisal, sem bajto videl pozneje. Ko sem bil približno tri leta star, smo se preselili v novo hišo.

Stala je nekaj sto sežnjev višje v bregu. Na gorenji polovici gorskega kolena, ki se je na tistem mestu bočilo v grič, sta nekdam stali dve hiši s sadovnjaki. Prva, zidana, je bila vsajena v breg pod skalnato reber, ki so jo imenovali Rob. Druga, bornejša in lesena, je stala za gričem, z razgledom na vence gorá in po sosesčini. Umril je njen poslednji gospodar; dedič je prodal hišo z vsem sosedu pod Robom. Podrli so plotove, iz dveh je nastal en sam sadovnjak, ki je objemal grič in dvoje pobočij. Izginila je tudi lesenjača, na njenem mestu leži njivica. Ostala je lesena klet s podzemskim, zidanim hramom, ki je stala nad stezo pod košato češnjo. Češnje ni več, klet še stoji. Nekega dne je na griču zapel boben, moj ded je kupil na dražbi hišo pod Robom z vsem, kar ji je pripadalo.

Dom je bil zanemarjen, hiša zakajena in črna, najgrša v vasi. Preden so se starši vselili, so poklicali zidarje in mizarje . . . Od takrat pa do danes se je poslopje malo spremenilo. Podstrešnica ima eno okno več, slamnata streha se je umaknila eternitu. Kadar pomislim na svoj drugi dom, ga še zmeraj vidim takega pred seboj, kakršnega sem gledal v mladosti. Nizka in raztegnjena leži hiša v bregu, kakor velika, prihuljena žival; napol je v zemlji, na gorenji strani se njena streha skoraj dotika tal. Pod njo sta v bregu dve obokani kleti, večja in manjša, in hlev z lesenim stropom. S podolžne strani se tri večja in dve manjši okni obračajo proti jugu; skozi goste veje češpelj in sliv se ozirajo čez grapo k bajti, ki je bila prej last mojega deda, k sosedu Korencu in na perot hriba, ki jim v zimskih tednih krati sonce. Strma, slamnata streha je z mahom in travo porasla. Mračno pročelje, ki je le v poletju kdaj pa kdaj napošev obsejano. Dvoje oken izbe in eno zgoraj v podstrešnici gledajo v sadovnjak v bregu in na griču, med debli in skozi

veje na sonce ali sneg v Pečeh. Zaradi treh posebnosti se je takrat naša hiša ločila od drugih v vasi: veža je bila s tenko steno ločena od kuhinje, iz strche je molel visok dimnik, v podstrešje ni peljala lestev, ampak strme, lesene stopnice. Velika peč z dvema zdičema v izbi je bila nizka, da je odrasel človek lahko sedel na nji, ne da bi z glavo zadeval v strop. Za mizo nam je služila velika vintola s pokrovom. Na steni so čisto pod stropom visele svete podobe v temnordečih, lesenih okvirih. Mala, ozka kamra je imela eno samo okno. V večji kamri nad hlevom, s posteljo za deda in babico, so visele na stenah starinske, na šipo slikane podobe. Skedenj, ki se je stiskal v kot med veliko kamro in vežo, je bil pozimi do vrha zatlačen s steljo. Ob stenah podstrešnice so stale stare skrinje, ki drugje niso našle prostora; tam je bila tudi greda za kokoši; nad podstrešnico in nad skednjem so nakopičili seno in slamo. Pod strmo skalo je stal k skednjevi steni prslonjen lesen kozjak.

Četudi je bila hiša za številno družino tesna, ni bila bajti podobna, ampak na videz celo prostorna. Toda kmetje nismo bili, ker nismo imeli polja. V bregu pod hišo in pred hišo sta viseli njivici, dve sta samevali za Robom; zemlja je bila plitka in kamenita, zaradi bližnjega gozda sta ležali skoraj ves dan in vse leto v senci. Do oddaljenih lazov v gmajni, tu eden, tam drugi, je bilo najmanj pol ure hoda. Le gozd je bil velik; raztezal se je v širokem pasu od spodnjega roba sosedovega polja po vsem bregu do potoka. V sadovnjaku so poleg češpelj in češenj na gosto stala debla hrušk in jablan s čudovitimi imeni, ki se jih vseh danes več ne spominjam. In tista tako raznolika podoba njegovih tal! Vzbokline in vdrine, ravnice in rupe, položna in strma pobočja, zadaj pa sosedov gozd z visokimi bukvami. Nad sadovnjakom in nad hišo Rob.

Rob! Strma, razdrapana kopica velikanskih skal, velikih za kmečko peč, nagromadenih druga na drugo. Pokrivali so jih mah, lišaj, trava, pritlikavi trši gabra, hrasta in jesena, leska in dren, loza in robida. Jazbine in lisičji brlogi, na skalah so se greli modrasi. Tam zgoraj so rasli tudi dišeči divji nageljni, v senci grmovja šmarnice, na golih, pri-sojnih mestih jagode, robidnice in drnulje.

Z najvišje skale se je odpiral najlepši razgled, odondod si naša hiša in sadovnjak nista bila več podobna. Klanci, ki so prepregali bregove, so se videli kakor na dlani. Tekli so vse križem. Od naše hiše do korita, od tam do Bajte in mimo Koreninca k fari. Od korita do Jernejca na spodnjem griču, po strmem bregu k Rugarju na ravnici. Le do Dolinarja — do „nunčevih“, bili so nam botri — je peljala strma, zavita steza. Vseokrog, na desni in na levi, spodaj in zgoraj: sadovnjaki, polja, senožeti, gozdovi, pustote in gmajne.

TJA v tretje leto, v čas, ko so prezidavali novi dom, sega moj prvi spomin.

Nekateri dogodki, morda ne najvažnejši, so se mi že v detinstvu globoko vtisnili v dušo. Drobci, ki kdaj pa kdaj potonejo, splavajo zopet na površje. V zavesti mi živé kot nepretrgana vrsta; zdi se mi, da jih ne ločijo tedni, meseci in morda celo leta.

Iz meglene dalje, v kateri so še docela zabrisani obrazi domačih, sem rešil čudovito bogastvo deščic in oblanic, s katerimi sem se igral in gradil hišice . . . Šele nato se mi prikazujeta veliki, podolgovati in smehljajoči se obraz matere, ki sedi v nedeljo popoldne pod tepko na vrtu; in okrogli, s črnimi zalisci obrobljeni obraz očeta, ki leži vznak in mežika v zelene veje. Skačem mu po trebuhu in mu plezam na prsi. „Pusti očeta, ker je truden“, mi pravi mati. Pogledam ga, oči se mu smejejo. „Le daj, le daj!“ In jaz v smeh in po njem . . . Isti vrt, ista pomladna trava, ki je komaj priburila na dan. Jaz in pes, ki mu več ne vem imena, samá. Pes ves majhen, ves črn, ves kodrast, ves norčav z neprestano odprtim gobcem. Valjava se po tleh, trgava se, vpijem sredi smeha, jočem se ne. Pa na noge in bežim, a žival za menoj, popade me od zadaj za krilce in mi ga pretrga. Prvič, drugič. Moral je od hiše. Bil je prvi in zadnji pes, s katerim sva si bila prijatelja . . . Še tisto poletje me je oče vzel na posečke k „nunčevim“ v gorenji del vasi. Velika hiša z železnimi križi v oknih se mi je zdela kakor grad; ljudi, da nikoli tega. Možje so sedeli za veliko mizo, ženske za vintolo ob kamri. Otroke so posedli okoli visokega tuala, mene na trinožni stolec. „Šoštarjev sin“, so rekli, „bo že znal na njem sedeti.“ Vse se mi je zdelo nenavadno, velika izba, šum ljudi, medla svetloba, pošastne sence na stenah. Biló bi me strah, če bi se ne bil kdaj pa kdaj ozrl po očetu, ki je sedel v kotu. Ne vem, kako se je zgodilo, da sem nenadoma zagledal pred seboj veliko pasjo glavo; zakričal sem, vrgel žlico v zrak in padel po tleh. Pobrali so me jokajočega, za „češ“ topli velikega lovskega psa in mi prigovarjali, naj se ga dotaknem. Nisem se ga dotaknil, bal sem se ga. Nato sem sedel poleg očeta; bilo me je sram, ker so me gledali možje. Domači sin, ki je nosil košate, svetle zalisce in se mi je zdel že star mož, mi je dal poleg jakobčkov še potičico in mesa. Posihmal sem se bal psov.

Iz tistih dni mi je ostala v najbolj živem spominu mati. Vidim jo, kako čepi na njivi, okopava, žanje ali pleve na peterih njivicah v bližini hiše, v lazih na gmajni, a največkrat na sosedovem polju. Da nisem bil doma v napotje, me je jemala s seboj na dnino. Ob njivi je pogrnila odejico na trati, ki je ležala v senci kakega grma ali skale, in me posedla nanjo. Igral sem se z marjeticami, ki sem jih trgal, s travo, ki sem jo

pulil iz tal, s kamenčki, ki sem jih prekladal iz dlani v dlan ali jih lučal v zrak. Mati mi je metala z njive polževe kajžice, ki sem jih hranil kakor zaklad, včasih mi je vrgla kak zarjavel gumb, nekoč celo star krajcar. Igral sem se po ure in ure, se valjal po trebuhu in hrbtu; segal sem celo do grma, kjer sem si nalomil mladik in jih zatikal v tla. Sonce se je dvigalo vedno više, vročina je žgala, roke so mi kakor omrtvele pale v naročje, na obraz mi je legal tožen izraz. Gledal sem na njivo, na kateri je čepela mati, se kdaj pa kdaj ozrla po meni in se mi nasmehnila. „Mati!“ Hotel sem k nji. „Le bodi tam v senci, kjer angelci godejo“, mi je prigovarjala. Angelci? Beseda me je potešila, da sem za trenutek pozabil na trudnost in vročino; predramila me je. „Kje so?“ sem vprašal. „Tam pod skalo; le poslušaj!“ Pomaknil sem se v senco in prisluhnil. Ob robu njive je stala skala, ki je visela nad trato. Na nji je rasel grm, z njega je visela zelena loza. Pred očmi so mi plavale nejasne podobe angelcev. Videl sem jih take, kakršne so mi pokazali v mašnih bukvah in na podobicah. S perotnicami na hrbtu in velikimi srajcami do petá, pa še s harmonikami v rokah; drugega glasbila takrat nisem poznal. „Saj jih ni“, sem potožil. „Seveda so, v skali so. Čisto tiho godejo. Ali jih res ne slišiš?“ Pritrdil sem, da jih slišim. In sem jih res slišal. Morda je bila čebela, ki je brenčala okoli skale, oddaljen glas zvona ali pa so se skrivnostni glasovi porajali v moji domišljiji. Dozdevni glasovi so se le rahlo, prav rahlo dotikali moje zavesti . . . Omahnil sem v travo in zaspal . . .

Doživel sem nevihto. Takrat sem imel že brata in sestro. Spali smo v nizki podstrešnici z enim samim oknom. Bilo je v poletju, po soparnem dnevu; pod noč so se goste kope oblakov nateple na nebo. Z nočjo, ko smo otroci že spali, se je razdivjala huda ura. Deževalo je z vetrom, klestila je toča in bila v okna, v vejah pred hišo je šumelo in se lomilo, škripalo in ječalo. Ni bila ena izmed tistih neviht, ki naglo vršé preko neba, trajala je uro, dve. Ognjeni, beli bliski so si sledili, kakor da venomer krčevito pomežikuje velikansko oko. Udarjale so strele. Dolgi, oglušujoči, strah vzbujajoči gromi so se valili od gorá do gorá. Zdaj pa zdaj, ob vsakem udarcu strele, sem se prebujal iz globokega, otroškega spanja. Stresnil sem se, pomežiknil v luč, ki je žarko obsvetila stene podstrešnice; le za trenutek, zopet se je vse zagrnilo v temo. Brat se ni prebudil, a se je premetaval v spanju. Sestra je bridko zajokala, mati je gonila zibko, ki je ječala na podu. V posameznih, dolgih bliskih, ki so se zdaj pa zdaj združili v enega, skoraj nepretrganega, sem jo videl sedečo na postelji. Sklepala je roke in je tiho molila za bičana polja, morda tudi za očeta, ki ga takrat ni bilo doma. Bil je s kosci v Kojci, pred nočjo se niso bili vrnili domov. Poklical bi jo bil, a si od neznane

groze nisem upal dvigniti glave ne odpreti ust. Mamil me je dremavec, ki mi je težak kakor svinec ležal na vekah. Grom je ponehaval, bliskavica se je oddaljevala, bila je medlejša in medlejša. Le veter je še zmeraj zaganjal dež v šipe . . . Ko so stene sobe znova zagorele in svetloba ni ugasnila, sem zopet odprl oči. Sredi podstrešnice je stal oče, se preoblačil in materi pripovedoval, kako so bose grabljice naložili na veje in jih zavlekli v dolino, ker jim je prehudo drselo na mokrih tleh in ledenih zrnih. „Ata!“ sem dahnil napol iz spanja. „Ali ne spiš?“ Nisem več videl obraza, ki se je nagnil nad mojo posteljico . . .

MORDA je bilo še pred doživetjem nevihte, ko sem bil zbolel za boleznijo, v kateri mi je bila strašno zatekla glava. Spomin na tiste dni je ves zabrisan kakor spomin na daljne, težke sanje.

Ležim na klopi ob peči, kjer so mi postlali, okoli mene stoje sosede, ki me pomilujejo in se mi čudijo. „Joj, kakšna debela glava!“ Vse ostalo je utonilo v moji zavesti, le tiste besede so se mi zapičile v možgane. Ponavljal sem jih, kakor da se čudim samemu sebi. „Joj, kakšna debela glava!“ Takrat so mi že prižgali mrliško svečo in med molitvijo pričakovali mojega poslednjega diha. — Pozneje so mi še dvakrat svetili. — Babica mi je bila spletla bombažaste nogavice za nebeško pot. Tudi belo mrliško srajco so mi že sešili. Teta je bila pripravljena žrtvovati svoj birmanski venec. Položiti so mi ga hoteli na čelo, da bi ga nosil med angelci. Še dolgo potem sem visel med življenjem in smrtjo. Dali so mi vsega, kar sem si pozelel. „Kozajček, kozajček!“ sem kričal. Beseda je pomenila zajčka iz strdenja, belega, z luknjico za oči, živo pisanega. Nekoč so mi ga prinesli s sejma, nisem ga pozabil. „Kozajček, kozajček!“ Oče je zatrdno verjel v mojo smrt in mi hotel izpolniti vse „poslednje“ želje. Dve uri hoda k eni, dve uri hoda k drugi lectarici, a ni našel pravega zajčka. Prinesel mi je z živimi barvami naslikanega, z dolgimi uhlji, ki je lepel v rdečem, cukrenem okviru. Nisem se dal varati . . . Ozdravil sem. Vidim se, kako me oče še vsega oslabelega nosi v naročju po izbi, a jaz nosim zajčka v okviru pod strop. „Če bi bili vedeli, da ne boš umrl, bi te bili rajši natepli“, so mi rekli pozneje.

Ni preteklo dolgo, ko smo imeli mrlička v hiši. Umrl je moj brat Lenart.

Takrat smo bili otroci bolni za škrlatinko. Z očetom in materjo smo ležali na tleh v izbi, kjer je bilo topleje. Bil sem že prestal najhujše, ležal sem na blazini napol pod klopjo. Ob meni sta spala oče in mati, a brat in sestra ob peči. Ječala sta in se prebujala iz težkega, vročičnega

spanja. Zdaj pa zdaj je oče podrgnil z vžigalico po raskavem lesu pod klopjo in posvetil materi, ki si je prizadevala z bolnikoma. V temi in v rahli vročici sem nespečen strmél v črte fosfornate svetlobe nad seboj, ki jih je bila zarisala vžigalica. Dolge minute, v katerih sem se z vso dušo ukvarjal z njimi in opazoval, kako ugašajo.

Lenarta so oblekli v mrtvaško srajčico, ki je bila zame sešita, tudi tetin venec so mu položili na glavo. Tak je ležal na mrtvaškem odru. „Ti bi bil rajši umrl, ker si porednejši.“ Te besede me niso nič zadele. Na trebuhu sem ležal na peči, si podpiral brado z dlanmi in gledal v bratov blede obrazek, v dve goreči sveči, v zagrnjeno okno in svete podobe za zglavjem. Ljudje so prihajali, kropili, na kratko pomolili in vzdihali za tolažbo: „Rešen je; zdaj je med angelci.“ Rahla otroška zavist mi je legla v dušo.

Ta smrt mi ni napravila globokega vtisa, niti me niso motile materine objokane oči . . . Umrl je sosed Dolinar. Prehladil se je bil, pobrala ga je pljučnica. Z materjo sva ga šla kropit; bil je moj krstni boter. Neznansko dolg je ležal pod belim prtom, izpod katerega so se odražali nos, sklenjene roke in konice čevljev. Ves plah sem sedel na klopi ob peči in se oziral po prostorni izbi. Iskal sem „nunca“, ki sem ga tolikokrat velikega, močnega in zdravega videl sedeti za mizo; kakor da ne morem verjeti, da je mrtev . . . Ni bil iz naše vasi. V mladosti je bil dijak, dovršil je bil nekaj latinskih, a se ni mogel odločiti za duhovski stan, zato mu je oče odtegnil podporo. Odšel je na risarsko šolo v Gradec; ko mu je ostal zadnji groš v žepu, se je peš vrnil čez Štajersko in Kranjsko domov. Šel je med drvarje. Prejšnji Dolinar ni imel moških dedičev, prepisal mu je posestvo, izgovoril si je le doto za dve omoženi hčeri, preužitok sebi in ženi . . . Bil je veder človek, rad se je smejal, rad govoril z otroci in jim delil kruha, hrušk in orehov. Ne, ni ga bilo več za mizo s prijaznim smehom, s svetlimi in košatimi brki in lasmi. Torej je le res, sem obračal v mislih, da leži pod belo rjuho, ki ima na sredi z rdečo nitjo uvezeno Sladko ime. Soseda mi je dala tako velik kos črnega, svežega kruha, da skoraj nisem vedel, kam bi z njim. Mati mi je dovolila, da sem srknil požirek žganja iz kozarčka. „Bog lonaj, Bog se usmili za verne duše v vicah“, sem ponovil za njo. Nuna je odgrnila moža, z materjo sta ga gledali nekaj trenutkov. Nato je sosedka žalostno zavekala, tudi mati se je stojé oslonila na peč in zahlipala. Seglo mi je do srca. Zatiral sem solze, obhajalo me je začudenje, a hkrati neko spoznanje. Oči so se mi razširile, kakor da so zagledale drugim nevidne stvari. Smrt! Bil je, kakor da se mi je v tistem trenutku prebudila duša.

(Dalje prihodnjič.)

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

V NEDELJO zjutraj, ko so vsi odšli k maši, je mati ostala za varuha. Z nestrpnostjo sem čakal, da je zakurila v peči in pristavila za kosilo. Nato je vzela velik molitvenik, odšla z menoj za grič, odkoder je bilo videti v Obloke in sedla v senco košate jablane.

Žarka svetloba se je razlivala čez vsa pobočja. Sence so ležale le v soteskah, padale od skal in od dreves. V Oblokah je zvonilo vkup, nato ob povzdigovanju. Včasih, kadar je bil jasen dan ali je pihalo od severa, je pribrnal glas zvona tudi iz Stržišč pod Črno prstjo.

Čepel sem poleg matere, ki je brala iz knjige. Kadarkoli je zapel zvon, se je pokrižala in molila. Nisem se upal golsniti, tudi nisem molil, sklepal pa sem roke, kakor se je v tistem trenutku spodobilo. Gledal sem tja, kamor so od branja zdaj pa zdaj uhajale materine oči, v njeno rojstno vas. Tisti hrib se mi je zdel tako čuden in tuj, a vendar privlačen in lep, ker je bil tudi pozimi večidel kopen in obsijan od solnca. Podoben je bil petelinjemu grebenu, z razdrapanimi obronki od vrha do sredine, na katerih so viseli sami gozdovi in senožeti. Vprašal sem mater, če je mogoče jahati na njihovem hribu kakor na konju ali na drevesnem deblu. Ne, na vrhu je ravnica, na kateri lahko dvajset koscev séde k južini...

Odahnil sem se, ko je mati naposled prenehala z molitvijo in branjem in se pokrižala. Vzdihnila je, kakor vselej po kakem dokončanem opravilu, me pogledala in se mi nasmehnila. Bilo je, kakor da se ji je v tistem trenutku duša vrnila z višin na zemljo.

Vrnil sem ji nasmeh. Imela sva se radá. Njen ljubljeneec sem bil, četudi tega ni očitno kazala in ni bila proti drugim otrokom nikoli krivična. Izmed vseh otrok sem največ prebil v njeni bližini, poleg tega se je prevečkrat tresla za moje življenje. Nikomur se nisem tako lahko zaupal kakor nji. V rjavih očeh, ki so me kdaj pa kdaj dolgo motrile, kakor da ugibljejo mojo bodočnost, sem umel brati vsako najrahljšo žalost. Nič me ni tako bolelo, kakor če me je pokarala mati. Svoje vnanje in notranje navezanosti nisva znala zmeraj prikrivati. Od časa do časa naju je zadela kaka babičina opazka, ki nama je zagrenila marsikatero minuto...

Sedela je z rokama v naročju, objela s pogledom ves breg nasprotnega hriba, na obraz ji je legel blažen izraz odpočivanja in mladostnih spominov. Tedaj sem smel govoriti. Izpraševal sem jo. Česa se vsega nisem domislil! Odgovarjala mi je... Ne, ona ni imela bujne domišljije,

le redkokdaj je brala kaj drugega razen mašno knjigo, nikoli mi ni pripovedovala pravljic, včasih je govorila le o strahovih in o vračajočih se mrličih, o katerih je slišala v svoji mladosti. Na svet in življenje je gledala trezno, svojih odgovorov ni prikrojevala po moji mladosti, bili so stvarni. Nikoli mi ni natvezla laži. Če mi na vprašanje ni mogla odgovoriti naravnost, je rajša molčala.

Čudil sem se ji, nisem mogel razumeti, kako da pozna na pobočju Obloškega hriba vsako senožet, vsak del gozda, vsako njivo in hišo. Vedela je tudi, kaj je na drugi strani, čigave senožeti so za vrhom, koliko domačij se tam skriva mojim očem. Ali vidim hišo, ki ima rdečo streho in siva okna? Da. Tam je služila za pestunjo. In tisto, ki je skoraj skrita za drevjem, da eno samo rdeče okno mežika izza vej? Tam je bila za deklo. Na njivi, ki vsa zelena visi v bregu pod dvema vstric stoječima kozolcema, je vsako leto plela in žela. V senožeti, ki se v podobi srca razteza proti vrhu hriba, je grabila seno; tja gori je nosila koscem kosilo. In hiša, ki ima na levem krilu skedenj in hlev? Da, tista, ki stoji na koncu steze, daleč zunaj vasi proti severu, skoraj skrita za drevjem. Zasmel sem se, živo so jo pogledale moje oči. „Tam ste vi doma.“

Tudi mati se je smehljala. Pogled se ji je rad mudil v tistem strmem bregu, ne samo ob nedeljah. Z zanimanjem je spremljala življenje na svojem nekdanjem domu. „Pri nas doma nosijo gnoj v breg“, je govorila. „Pri nas so posekli otavo.“ Kadar je govorila o siromašni zemlji, ki je visela v vrtoglavi strmini, ji je vselej čudno mehko zatrepetal glas. Njeni domači so hodili vse leto od pomladi do zime, kakor da so jim koši prirasli na hrbte, s podkovanimi čevlji, da bi jim noga ne spodrnila. Polna hiša otrok, bratov in sestrá, ki so morali zgodaj po službah. Dekleta so se pomožila, fantje so odšli med drvarje. Najstarejši je bil dedič, drugi se je priženil na četrt kmetije. Ostala dva si do smrti nista ustanovila lastnega doma.

Takrat so materini starši še živeli. Njene matere se le medlo spominjam. Obraz mi je docela izginil, le široko, nabrano krilo vidim, s katerim je ometala poti. V gubah krila se je skrival žep, tako velik kakor malha, v njem nam je prinašala jabolk. Materin oče se je nosil na pol staromodno; na telovniku, ki ga je zapenjal visoko pod brado, so se mu svetili srebrni gumbi. Pod trdim, črnim klobukom s precej širokimi krajevci, se mu je smehljaj izraziti, gladko obriti obraz. „Stari oče iz Oblok“, sem vzkliknil, ko sem zagledal v koledarju podobo Franceta Cigaléta. Seveda so mi ugovarjali, a vendar mu je bil tako zelo podoben. Vidim ga prav takega pred sabo, kako ob Lenartovi smrti stoji za vrati izbe in si briše solze.

POGOSTO, kadar je mati odšla k maši v Obloke, me je vzela s seboj, takega, kakršen sem bil, v krilcu, ki smo ga imenovali „koput“. To oblačilce smo nosili vsi brez izjeme, tudi dečki, dokler nam niso zaupali hlač. Bilo je iz pisanega, rožičastega blaga, obšito z rdečimi, zelenimi in modrimi trakovi na rokavih in na spodnjem robu, z gumbi od vratu do sredine hrbta; natikali so nam ga čez glavo na golo telesce. Oče mi je naredil škornjice in jih je zaradi lepšega prešil na obeh straneh z rumenim in zelenim sukancem. Na glavo so mi posadili črn, trd klobuček, ki je imel podobo hlebčka na krožniku. Mati si je zavezala svilenó ruto in si oblekla šumeče krilo.

Bila sva nared. Prijela me je za roko, odšla sva navzdol, po klancih in po strmih stezah, čez korenine in kamenje. Odpiral se mi je nov svet na desni in na levi. Bukov gozd z globokim mrakom med debli, skale in srobot. Pusta gmajna z lesko, jelšo in robido. Potok, čez katerega je vodila ozka, zibajoča se brv, ki mi je vzbujala grozo. Gol breg, pesek in skale, ki ga je spodmlevala voda, da se je stalno posipal. Vzpela sva se čez nizko sedlo med Slemenom in Osredkom; še en strm klanec, da sva prišla do Bače, čez katero se je spenjal lesen mostič. Ravna cesta, ob cesti hiše: v dveh krčma, a v dveh trgovina. Vozovi s platneno streho, konji, preklinjajoči vozniki, pokanje bičev.

Mati se je pozdravljala z znanci. Gledali so me in hvalili moje škornjice. Od sramu in zadrege sem mogle jezik iz ust. Strm, tlakovan klanec se je v rahlih vijugah vzpenjal do Oblok. Solnce je žgalo, da so mi potne srage stopale na čelo. Iz tiste daljave se mi je zdela Kojca vsa drugačna, nekam tuja, a vendar tako zelena in lepa. Hiše so se izgublale med drevjem.

Obloška cerkev se mi je zdela lična, vsa domača in svetla. Svetniki so se lesketali v zlatu in v živih barvah. Klečal sem pred materjo, sklepal roke in poslušal staroversko petje s poskočno melodijo brez orgel, z visokimi moškimi in ženskimi glasovi. Ves zaverovan sem gledal v sv. Florjana v stranskem oltarju; ta je izlival iz žehtarja srebrno vodo na gorečo hišico, ki mu je stala ob nogah. Najbolj so me zanimali sv. Trije kralji v glavnem oltarju. Razgibana skupina z Marijo in svetim Jožefom. Zaradi črnega Boltežarja, o katerem nisem mogel verjeti, da je svetnik, sem se bal za Jezuščka. „Pa zakaj je tako črn?“ me je zanimalo. „Mežnar ga je pozabil umiti“, mi je odgovarjal ded. Črni svetnik in vikarjev hreščeči glas med pridigo sta mi vzbujala strah.

Po maši sva z materjo obiskala njene domače. Odšla sva po stezi, ki je vodila na samoto. Hiša je stala na pol v bregu, na pol na ozkem položišču; nad njo strmina, pod njo strmina. Mala okna niso bila našim nič podobna. Vse poti okoli hiše so bile na gosto ograjene zaradi

otrok in živine. V izbi me je vse zanimalo, starinska ura na steni, žekno v zidu ob vratih, v katerem so nekdanj kurili s treskami in svetili predicam v dolgih zimskih večerih; velike, črne statve, na katerih je bila zasnovana preja. Pri hiši so rekli „pri Tkalcu“; obrt se je podedovala od rodu do rodu. Na steni je visela podoba vojaka v modri uniformi. Bil je stric Luka, ki se ga je mati pogosto spominjala; ždelo se je, da ne more pozabiti njegove smrti. Ubili so ga v Bosni.

Vsakokrat, kadar sva se vračala, je bilo že pozno. Mati je bila zamišljena, kakor da podoživlja mladostne spomine. Bil sem utrujen. Nosila me je čez brv in po strmih stezah skozi gozd.

OTROCI smo si sledili kot jagode na rožnem vencu. Poldrugo leto, dve leti, že smo dobili novega brata ali sestro. Vsi vaški otroci so sveto verovali, da nosi otroke stara Volarjevka, moja babica. Za nas pa je bilo pribito, da jih nosi lisica. S tem sem se zadovoljil; podobna vprašanja me niso več mučila tja v šolska leta in dalje. Niti malo nisem zaslutil kake zveze med vsakokratno materino „boleznijo“ in novim krstom.

Nered, ki je nastal v hiši, praznota zaradi materine odsotnosti, skrivnostno pošepetavanje in beganje nas je plašilo. Molčé smo sedeli na peči, nismo govorili, velike oči smo upirali v okna, kakor da se za njimi odpirajo vprašanja, na katera si ne znamo odgovoriti. Mučil nas je tesnoben občutek neznanega.

Šele ko je babica prinesla novorojenca v izbo in ga položila na peč, da ga okoplje, povije in opravi za krst, smo se oddahnili. Pozabili smo na vse, strmeli v majhno, zgrbano telesce z dolgim, zavezanim popkom. Ali je deček ali deklica? To me je prvo zanimalo. Pobček je. To sem občutil kot zmago. Saj me je pogosto mučilo celo vprašanje, katerega spola so angelci. Babica mi je nekoč zatrdila, da so pobje. In vendar se nisem mogel iznebiti nekega dvoma.

Po krstu, ki se je izvršil brez šuma, je novorojenec ostal pri materi, le kdaj pa kdaj so ga prinesli v izbo. Nam otrokom so le poredko dovolili, da smo smeli pogledati v podstrešnico. Soba se nam je zdela tuja, nenavadna, zakaj edino okno je bilo zagrnjeno z modrim predpasnikom. Skozi špranje so prodirali le drobni žarki solnca in risali cekine na steno. V tistem skrivnostnem mraku smo obstali za vrati, nismo si upali glasno spregovoriti ne dihati. Polagoma smo razločili mater, ki je ležala na postelji blede v obraz in je s trudnim izrazom v očeh gledala na nas. Kdaj bo vstala? Kmalu. Dala nam je skorjic, ki so ji bile ostale od ocvrtih režnjev pogače. Vsa hiša je dišala po zabeljeni kropovici.

Pri nas ni bilo črnega kruha na pretek, o belem niti govora, razen dvakrat na leto. Po vsakem krstu pa so bele pogače kar deževale v hišo. Po stari navadi so prinesli peko belega kruha od botre, nato od botra, slednjič sta prišli obe omoženi materini sestri s košmi, v katerih so bili poleg pogač za mater tudi hlebčki za vsakega izmed otrok. Zdelo se nam je, da se vrsti praznik za praznikom.

Mati je prišla v izbo. Še vsa blede in zavita v veliko, volneno ruto, ki jo je nosila prekrižano čez prsa in zataknjeno za pas, je sedela v zdiču. Biló nam je, kakor da je po dolgi zimi zopet posijalo solnce. Le tisti, ki je bil še do nedavnega najmlajši, je gledal z grenko zavistjo in užaljenostjo, kako si mati daje opravka okoli novorojenca, ki je nepoklican zavzel njegovo mesto nege in ljubkanja. Mati ga je še kdaj pa kdaj za tolažbo vzela v naročje, toda ni se dal varati, nagonsko je čutil, kako stvari stoje. Zatekel se je k očetu, ki je imel bistro oko za otroške bridkosti, in se ga oklenil z vso dušo.

KAKOR lepa, a obenem grozotna pesem so bili večeri, ki so sledili kratkim dnevom v jeseni in pozimi. Davnaj sem jo slišal, a se mi od časa do časa zopet prebujajo v zavesti.

Otroci smo se nekam bali prehoda iz dneva v noč. Komaj je ugasnilo solnce v Pečeh, kjer je najdljé gorelo, in so sence legle na pobočja, smo utihnili in se podvivali v hišo. Nismo posedli na klopi, zakaj pod njimi smo slutili strahove, splezali smo na peč in se najrajši potegnili čisto v kot. Izba se je izpraznila; oče je napajal kravo in junico, mati in babica sta bili pred ognjiščem. Ded se je pretegnil, zaječal, ker ga je zbodlo v križu, nato je sedel v zdič, kakor da ga ni bilo. Pokrižal se je in tiho molil, obraz mu je čimdalje bolj izginjal v nastajajočem mraku.

Zrli smo v okna, ki so se še nekaj časa svetila. Tudi stene so bile še sive, in so se na njih odražali temni štirikotniki podob. Debla dreves pred hišo so izginjala, kakor da se potapljujejo v črnino. Od vsepovsod je vstajal mrak in se gatil v okna, ki so sivela in temnela; podobe na stenah so polagoma izgubile obrise, predmeti v izbi so izginili. Toda to ni bila tista popolna tema, ki nastane, ako človek zamaži, ampak rahlo prozorna, ki skozi temno tančico še vedno prepušča rahle obrise in vzbuja domišljijo. Strahovi, ki so prej le nejasno naznačeni stali v kotih in ležali pod klopmi, so zdaj dobili čisto določno obliko. Stali so sredi izbe, se ozirali okrog, segali na peč, sedali v zdič. Svetile so se jim oči. Bili smo tiho, nismo si upali govoriti ne se ganiti. Kdor je spregovoril, je dihnil s šepetajočim, komaj slišnim glasom. Če bi bil kateri zavekal, bi vsi planili v jok, tako težko smo pridrževali tesnobo. In vendar nam je bilo lepo v tisti grozi.

Sredi drhtavice sem se včasí stregníl, obšla me je hudobna misel. Nagníl sem se k najbližjemu in mu pošepníl: „Strah.“ Otrók se je zdrzníl, kakor da se je predramíl iz strašnih sanj, in se stisníl k zidu. „Kje?“ je vprašal tiho in drhteče. „Tam. Ali ga ne vidiš?“ Saj me je bilo samega strah izgovorjenih besed. „Neee!“ je strašljivec zategníl v joku.

Ded se je pokrižal. „Kaj pa je?“ Njegov glas nam je bil odrešenje. Da, strahovi so bili še vedno v izbi, a kakor da jim je nekaj vzelo zlobno moč. Ded je oživel izbo, nismo bili več tako sami, prepuščeni temi in grozotni domišljiji. Pomaknili smo se k njemu na konec peči.

Podnevi je bil ded za nas ena sama prepoved — ne smete tega, ne smete onega — v mraku večera pa se je ves pootročil. Najmlajšega je vzél na kolena, ga ujčkal in mu pel tisto o „tridrajtidrajta, kupite dratá, ne kup'mo ga več, k'je sukan preveč“. Pa ono drugo, nemško, o dveh žnidarjih, ki se tepeta za konček bele niti. Vtikali smo mu prste v brezzoba usta; spačil se je in zapíhal kakor maček. Prestrašili smo se in ga nato smeje prosili. „Oče, molite nemški očenaš!“ Pomolčal je nekoliko in ubogal. „Vater unser, der du bist...“ Poslušali smo ga z odprtimi usti.

Vstopil je oče in prižgal luč. Ded se je zresníl, strahovi so se razbegnili, izba je dobila svojo prejšnjo podobo.

DOMAČA vzgoja je bila stroga, a brez tiste mračne pretiranosti, ki otrokom ne pusti do smeha in sape. Uzda za našo razposajenost in preživo kri. Uravnavala nam je divjo rast, ki je silila na vse strani.

Nič koliko nenapisanih postav, ki jih nismo smeli kršiti. Bili pa smo anarhisti vsi od kraja. Včasih je zalegel le pogled, drugič komaj beseda. Pod vtisom očetovega glasu smo utihnili, se pomaknili v kot, nekaj časa si skoraj nismo upali dihati. Ko smo zopet oživali, smo bili krotki kakor jagnjeta. Včasí pa smo bili kakor „obsedeni“, nič ni zaleglo, hoteli smo „obrniti vso hišo“. Očc je vrgel čevelj iz rok in se dvigníl, potegníl izpod stropa miklavževko, ki je bila zataknjena za železen obroček, na katerega so prekupci obešali tehtnico, kadar so tehtali maslo ali teleta.

Šiba je brez jeze, hladno preračunano padala. Ko smo še nosili „koput“, smo trebuhe napeli v loku, da nam udarci niso mogli do živega. In vendar sem se šibe bal, naravnost sovražil sem jo, kakor mi je bila vsaka telesna kazen zoprna. Ne toliko zaradi bolečine, kolikor zaradi sramote in grenkega občutka ponižanja. Še posebno zaradi tihega roganja tistih, ki so ušli kazni, a so bili pogosto največ krivi moje „nesreče“. V takih trenutkih sem z globoko, otroško mržnjo gledal na

ljudi. Nisem še slišal o Petru Klepcu, ne poznal zgodbe njegovega življenja, toda srčno sem si želel take moči, da bi lahko ruval drevesa. Ne, saj bi nikomur ne storil žalega, le da bi se ubranil krivic . . . Pozabljal pa sem naglo. — Nekega dogodka nisem pozabil.

Teta Justina nam je bila v prvih letih za pestunjo in varuha. Vsa mlada, vedra, še otroška in razigrana. Ni se smela igrati, razen z otroki, kadar jih je tolila. Včasih me je na skrivaj izvabila iz hiše. Prišla je, obstala za vrati in mi pomežiknila. Kaj si je novega izmislila? Na tiho sem se pomuznil s peči in smuknil skozi vrata. Bil sem ji dober tovariš in učenec. Včasih sva se smejala za prazen nič, da ni bilo konca. Kdaj pa kdaj sem bil kaznovan zaradi nje, ali ona zaradi mene, a to naju ni razdvojilo.

Odrasla je nekoliko in postala dekliška. Še sem tiščal za njo, a čutil sem, da ji nisem več enakovreden tovariš. Moral sem jo ubogati, četudi je nisem še vikal ne klical za teto.

Nekega pomladnega dne sva bila sama doma in najmlajši. Zvedela je, da pride mimo župnik; morda bo stopil celó v našo hišo. Ob takih prilikah je bilo pri nas vse pokoncu, kakor da prihaja sam Bog. Teta je pometala izbo, z mokro cunjo je pobrisala klopi. Moral sem se umiti, kar sem sicer storil le ob nedeljah in praznikih, ali če sem bil že črn kakor zamorec. Teta Justina je oblekla pestovančku lepšo oblekco, in jaz sem si moral natakniti hlače. Bile so sešite iz starih očetovih hlač, iz svetlorjavega blaga. Nosil sem jih le za nedelje in praznike, ob delavnikih sem se še vedno valjal v „koputu“ . . . Teto sem takoj ubogal. Bil sem sicer brez jopiča, a vendar ves gizdalinski, roke sem tiščal v žepih in nekoliko privzdigoval hlačnice, ki so bile preširoke in predolge, „saj jih bo pob tako urasel“.

Pa se je kar na lepem prikazal ded, kakor da je zrasel iz klanca. Srednje velik, krepkega telesa, malce upognjen in gladko obrit. Kakršen je bil, je obstal pred menoj in uprl vame vprašujoče oči. Čelo se mu je malce zgrbilo, trda poteza okoli ust, ki je izražala železno voljo, se mu je poglobila. „Kdo ti je ukazal obleči hlače?“ me je vprašal. „Justina. Saj pride gospod nunc.“ Bil sem preplašen. Ali je res kaj narobe? Ded se ni vprašal, če je resnica, kar govorim. Osem let vojaškega življenja ni preteklo brez vpliva na njegov značaj. Nič ga ni huje razburilo, kakor če se je kaj izvršilo proti navadi in zapovedi. Hlače so bile skoraj nove, samo za nedeljo in praznike, četudi je bil morda gospod župnik že na klanecu.

„Takojsleci hlače!“ mi je ukazal. Pričakoval sem česarkoli, le tega ne; osupel sem zijal vanj. Ded je skrbel, da mu nismo delali škode okoli hiše, zvečer nas je zabaval, drugače se v naše nehanje ni vtikal. Njegov

ukaz se mi je zdel proti vsaki navadi, v takem navzkrižju s tetinim poveljem, da sem se uprl. „Ne!“ Ded me je začudeno pogledal. Nobene ni rekel, pogled mu je bil mrzel, brada mu je ostro zaštrlela. Okrenil se je, odšel v izbo in se vrnil s šibo, s katero me je opletel čez noge. „Ali boš ubogal?“ me je vprašal ob vsakeim udarcu. „Ne, ne, ne!“ sem odskakoval, da bi me ne zadelo po bosih nogah. Tisti „ne“ je prihajal bolj iz upora kakor iz bolečine. Ded je le redko, kadar je bil sam doma, vzel v roko šibo, z njo zagrozil, a udaril ni. Bil je na glasu zaradi svoje trezne preudarnosti. Med jokom sem se mu čudil, tepel me je proti vsakemu pričakovanju. In ni me tepel po zadnjici, ampak po nogah, to mi je delo najhujše. Kakor sem bil naglo dovteten za lepo besedo, mi je nasilje zmeraj vzbujalo odpor. „Boš ali ne boš?“ je padala šiba. „Ne, ne, ne!“

Moral sem se vdati. Hlipaje, tresoč se po vsem telesu, razburjen v dno duše sem slekel hlače. Ko sem se izjokan, mračen in tih prikazal pred hišo, deda ni bilo več nikjer. Teta je molčala. Župnika ni bilo. To ni zmanjšalo ne pomirilo mojih občutkov. Bil sem prepričan, da se mi je zgodila krivica.

Kazni s šibo so bile majhen dogodek za našo hišo. Nikoli jih niso molče prešli. Pogreli so zadevo, pala je kaka porogljiva opazka, ki je pogosto huje zapekla kakor miklavževka... Tisti večer so bili tiho. To mi je dalo pogum. Napihoval sem mrdo; naj le opazijo, da mi je nekaj na duši. „Kaj se pa tako držiš?“ so me vprašali. „Oče me je tepel“, sem zinil. Nastal je molk. Ded je žvečil krompir in ni rekel nobene, oče me je ostro premeril izpod čela. „Zastonj te ni, če te je“, je vrgel. „Saj mi je Justina ukazala obleči hlače... saj je imel priti gospod nunc“, sem izjecljal. „Zdaj tiho, ali pa pojdi pred hišo!“

Grižljaj mi je zastal v ustih, veke so mi postale težke, nisem mogel dvigniti oči. Na večer so me za majhne pogrške pogosto pošiljali pred hišo, ker so vedeli, da se bojim strahov. Tedaj bi bil najrajši res šel, ne samo pred hišo, ampak kam v gozd, na konec sveta. Namišljena krivica, ki me je pekla, je našla oporo, niso potešili moje duše. Obhajalo me je veliko razočaranje, prekipela mi je žalost in mi silila v solze. Odšel sem v vežo. Naj le mislijo, da sem stopil pred hišo, med strahove.

Pred ognjiščem je sedela mati in vabila mleko za pestovančka. Njen obraz je razodeval, da je vse slišala; bila je žalostna, kakor vselej, kadar se je kdo le pritožil čezme. Pogledala me je z dolgim pogledom in me nekaj trenutkov ni izpustila iz oči. „Očeta bi bil ubogal“, mi je rekla in umaknila pogled. Odšel sem v kot in zajokal. Materine besede so me zmeraj najhujše zadele, a nikoli tako kakor tedaj. Četudi sem vedel, da me vsaj malo razumeva, sem se vendar čutil strašno osamlje-

nega. „Po svetu pojdem, prav zares“, sem zagrozil med hlipanjem. Mati mi ni odgovorila. Vzela je mleko od ognja, ga vlila v skledico in odšla v izbo. Po njenem obrazu in po kretnjah sem spoznal, da ji je hudó.

BILA je trda zima, ko je umrla stara mati v Oblokah. Dogodka se le medlo spominjam. Izginila je; njeno široko, nabrano krilo z velikim žepom, v katerem nam je prinašala jabolk, se ni nikoli več prikazalo na stezi pred hišo.

Smrt materinega očeta pa mi je še živo pred očmi. Takrat je bila jesen. Listje na gričih je že rumenelo. Z materjo sva odšla k pogrebu. Ni me več vodila za roko, ne nosila čez brv in po strmih stezah. Pogovarjala sva se o resnih stvareh. Tedaj sem nosil že druge hlače, prve so bile že vse v krpah. Na nogah so mi tičali čisto novi čišmi, ki so me žulili do krvi, a sem bil ponosen nanje.

Na materinem domu se je bila nabrala cela reč sorodnikov. Nekatere sem takrat srečal prvič v življenju. Strica iz Nemškega ruta, majhnega in širokega, s kratko, rdečkasto brado. Teto iz Stržišč, dolgo in suhljato, z rahlo zardelim obrazom. Teto iz Hude Južine, ki je bila zelo podobna moji materi, le da je bila mlajša in je rahlo škilila z enim očesom. Najmlajšega strica ni bilo; drvaril je nekje v sedmograških gozdovih.

Mrlič je bil upadel in bled, le malo sličen svoji živi podobi. Oblekli so mu bili telovnik s srebrnimi gumbi, ki ga je prvič nosil na svojem ženitovanju. Ko sem ga kropil, sem mislil na njegov klobuk s širokimi krajci. Kam so ga dali? Mrliča so zabijali v krsto, tedaj sem odšel pred hišo. Iz izbe se je razlegnil glasen jok. Moja mati ni bila, ona ni nikoli vekala na glas. Ozrl sem se proti Kojci, na dom, od katerega se je za dolgo poslavljaló solnce. Velik del hriba je že od jutra ležal v senci.

Črna krsta s pozlačenim križem iz lepenke se je zibala visoko na ramah pogrebcev. Stopali smo skozi breg, po stezi, ki se je polagoma vzpenjala k cerkvi. Pot je bila ozka, hodili smo drug za drugim. Bil sem med zadnjimi, roke sem tiščal v žepih in se oziral po rjavih senozetih in zapuščenih poljih. Zvon je pel.

Tistega dne se mi obloška cerkev ni zdela tako svetla kakor prej, kakor da se je od črne krste razširil mrak po stenah. Vikar je s hripavim glasom pel latinske psalme; petje se je ujemalo s črno barvo in žalostjo, ki je niso mogli pregnati poševni žarki skozi cerkvena okna. Nekdo je na pol tiho zahlipal, da sem se zdrzil. Ozrl sem se po materi. Tam je stala, temno oblečena, z zardelim obrazom od joka in vsa resnobna od žalosti. Le zaradi njene žalosti je bilo tudi meni tesno pri srcu.

Ko smo zapustili pokopališče, mi je nekaj temnega, otroku tujega zdrknilo z duše. Tudi mati je bila vedrejša, razgovarjala se je s sorodniki. Po samotni stezi smo se vrnili na pokojnikov dom. Vabljeni smo bili na pogrebščino, ki je bila precej bahata za ubožno hišo. Počastili so spomin zadnjega tkalca tiste vasi, čigar statve so bile vržene med staro šaro pod streho. Odrasli so jedli v izbi, se stiskali okoli mize, komaj je bilo za vse prostora. Otroci, sami bratrance in sestrične, smo jedli pred hišo. Sklede jedi so nam prinašali na tvalo, okoli katerega smo posedli na stolce in na zaglavnike.

Bili smo vsi iz ubožnih hiš, pojedina se nam je zdela prava svatovščina. Zajemali smo tiho, malce sramežljivo; sitost nam je legala v ude in razigranost v oči. Skozi odprta okna nam je prihajal na ušesa razgovor odraslih, pridržan in moder, nekam tožen, kakor se je spodobilo v tistem trenutku. Niso pozabili, da je še pred dvema urama ležal mrlič sredi izbe. Otroci nismo več mislili na smrt. Nebo je bilo jasno, svetloba se je pretakala preko vsega hriba; nad nami, pod nami in v nasprotnem bregu so se vzpenjala zelena, le rahlo porumenela pobočja. V sadovnjaku so cepale hruške na tla, v skoraj golih vejah so visela jabolka . . . Razživeli smo se, spregovorili, četudi smo si bili na pol tujci; beseda nam ni še gladko tekla. Smejale pa so se nam oči, vpraševale in odgovarjale, vse hkrati.

Bratranec, ki je bil najstarejši izmed vseh, kuštrav in pegast, se je glasno zasmel. Tedaj je prinesla strina slamnico ajdovih petelincev, ki jih je delila za rajnega in za verne duše v vicah. „Zakaj se tako smejete?“ nas je premerila z resnim obrazom. „Na očeta se spomnite, ki je umrl; zdaj ga ne boste več videli“, je dostavila. „Če bi ne bil umrl, bi ne jedli tako dobro“, je menil pegasti bratranec in se sito pretegnil.

Četudi je bila za nas v tistem trenutku pojedina važnejša kakor življenje starega očeta, ki smo ga komaj poznali, nam je surova resnica, ki je našla v besedo, pobrala sapo. Name je vplivala tako čudno, da sem se zasmel. Že sem se zdrznil, si položil roko na usta in proseče pogledal strino. Zastala ji je roka, s katero je delila petelince. Pogledala nas je osuplo, drugega za drugim, z velikimi očmi, kakor da tipa za grdo mislijo v naših dušah. Ni je našla. Zopet je segla v slamnico. „Bog vas previdi, otroci“, ji je karajoče pel glas. „Jedli ste, res, a vsaka žlica je bila za rajnega očeta in za verne duše v vicah. Moliti morate zanj, moliti, ne take razdirati in se smejati . . . Ali boste molili?“ Obljubili smo, tudi pegasti bratranec, ki je bil nekam prepaden in v zadregi. Oddahnili smo se, kakor da smo s tem očiščeni grdega greha.

(Se nadaljuje.)

SONET

BOŽO VODUŠEK

XIX

*Zaman ne klešejo te, o pravica,
kot ženski kip z zavezanimi očmi,
ki mu levica tehtnico drži
in gol, pogubonosen meč desnica.*

*Saj v ti podobi, marmorna devica,
s katero drzno goljušaš ljudi,
se vkljub vsi iznajdljivosti laži
odkriva prava, zoprna resnica:*

*Samica si, ki delaš se brezbržno,
dokler ne bo od njih, ki sta sprijeta,
močnejši slabšega na tla pobil;*

*kot slepa čakaš, kdaj se bo ponižno
nagnila tehtnica od pesti zadeta
in ti bo zmagovalec meč izvil.*

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

V NAŠI izbi je stala omarica polna Mohorjevih knjig. Otroci se jih nismo smeli dotakniti, četudi so nas mikale kakor prepovedan sad. Kadar je nanesla prilika, sem se neopazen splazil k omari in brskal po nji. Iskal sem knjig s podobami, ki so mi odpirale svet in bogatile domišljijo. Tako redke so bile ilustracije v tistih časih. Robinzon starši — edina knjiga, ki sem jo smel kdaj pa kdaj vzeti v roke in jo prelistovati po ure in ure. Vsebine še nisem poznal, iz podob sem nizal in ustvarjal zgodbo. Med celim kupom knjig ni bilo razen nekaj koledarjev z ilustriranimi dogodki leta nobene take, kakor so bile „velike nemške bukve“, ki so jih imeli pri sosedu.

Nismo smeli na vasovanje v tuje hiše, kadar bi hoteli, niti ob nedeljah. „Ali smemo k ‚nuncu?‘“ smo zaprosili. „Po kaj?“ so nas vprašali. „Gledat ‚velike nemške bukve.‘“ Skozi vrsto let smo odgo-varjali vedno enako. Ako naša prošnja ni bila prepogosta, so nam jo le redko odbili. Naj se lepo vedemo, pred nočjo naj bomo doma. Po dva ali po trije smo se držali za roke, ko smo odhajali nizdol po kameniti stezi.

Spomin na umrlega Dolinarja je bil že pobledel. Z otroci smo si bili dobri prijatelji. „Nuna“ je bila radodarna, ljubezniva ženica; pozdravila nas je in ogovorila s prijazno besedo. Ob nedeljskih popoldnevih je bila njihova hiša polna otrok. Plahi in sramežljivi smo sedeli na klopi, vendar se nikjer nismo počutili tako domače.

„Velike bukve“, sem pošepnil Andrejčku; bal sem se, da bi prehitro nastala noč. Deček je bil za dve leti starejši od mene, dolg za svoja leta, suhljat in svetlolas. Pogledal je mater. „Ali smem?“ Prikimala mu je. Niti enkrat nam ni odbila prošnje.

Rajni sosed je bil vsako leto kupil ilustrirani nemški koledar. Cel kup jih je ležalo v omari, ki je stala v gorenji kamri. Ti nas niso hudo zanimali. Imeli so tudi „male nemške bukve“ in „velike nemške bukve“. Tako so ju imenovali otroci iz vse sosesčine in tudi odrasli. „Male nemške bukve“ — vezani letnik „Fliegende Blätter“, ki so največkrat počivale na dnu omare. Pravi čudež so bile „velike nemške bukve“, vezani letnik nemške družinske revije „Über's Land und Meer“ v zelo velikem formatu.

Knjiga je bila težka, da le kaj. Otroci smo jo drug za drugim jemali v roke in se ji čudili. Odprta je pokrila skoraj polovico mize. Zgrnili smo se okoli nje, viseli na robovih, glava se je tiščala glave, da smo si delali temo. Nič ne de, če so nekateri gledali vse narobe ali od strani. Kar ni bilo prav, je popravila domišljija. Pregrinjal je Andrejček, včasih jaz, ki so nama zaupali, da ne bova raztrgala listov. Čudne, ostre črke, ki jih nihče ni znal brati. Vsebina knjige nam je bila za zmeraj zapečatená.

Saj nam ni bilo zaradi vsebine. Knjiga je imela podobe, v katerih je za nas tičala njena velika, skoraj bajna vrednost. Podob pa nič koliko. Nekateré čez celo stran, druge manjše, a v taki množini, da so, tako se nam je zdelo, izrivale druga drugo. In kakšne podobe! Državniki, generali, vojske in atentati, ladje na morju, železnice, o katerih smo komaj kdaj slišali, velika tuja mesta, gospodje v ozkih, rešetkastih hlačah, s klobuki kakor lonci, gospe v prečudno nabranih oblekah in s psički na vrvicah. Prebivalci vseh petih celin sveta, Indijanci, zamorci in Kitajci. In karikature! Spačeni obrázi, ki so nam vzbujali grozo in smeh. Saj nismo vedeli natančno, kaj nam kažejo te podobe. Razlagali smo si jih po svoje, ustvarjali iz njih poseben svet, o katerem smo potem govorili, kakor o starem znancu.

Po uro, po dve uri smo viseli na mizi. Nismo čutili napora ne lakote. Za nas, ki nismo pogledali dlje kakor k fari in smo komaj verjeli, da je za gorami še svet, je bila ta knjiga kakor bajna dežela.

Vsakikrat sem se vračal domov ves omamljen, z nasičeno dušo. V mraku pred menoj so plesale podobe, se prekopicemale druga čez drugo. Z muko sem jih urejal v mislih, zaman sem se trudil, da bi se pomudil le pri eni. Vrsto dni so mi razburjale domišljijo, vmešavale so se mi celó v sanje. Kdaj pa kdaj so se mi združile v čudovite predstave; kadar sem jih hotel izraziti z besedo, so se mi domači začudili. „Kje si to slišal?“ so me vpraševali. „Videl sem v ‚velikih nemških bukvah‘.“ In se niso več čudili. Vedeli so pač, da so v „velikih nemških bukvah“ skrita mnogoterá čuda.

VELIKE nemške bukve niso bile nič v primeru z dogodki, ki sem jih slišal ob zimskih večerih. Iz pogovorov staršev je rasla podoba za podobo; pisane in mnogolične so se razgrinjale pred mojimi očmi. Velika knjiga bližnje in daljne preteklosti, zgodovina fare in našega rodu. Okolica, v kateri sem to sprejemal, tesna izba, ki se je ob večerih zdela še tesnejša, ožja ko druge krati, mameča toplota, ki je vela od velike peči, ozek krog svetlobe, ki je padal izpod zelenkastega senčnika svetilke na čevljarski mizici, mi je še poglobljevala vtise. Na podu in na stenah so se odražale razgibane sence deda in očeta, babice in matere. In v vsem prostoru občutek, ki se je rahlo dotikal duše in ga je težko popisati. Podoben je bil preprostemu napevu stare, lepe božične pesmi, ki še neizzvenel visi v zraku.

„Ali se še spominjaš, Neža?“ je začel ded. Vsakikrat se je obračal na babico, ki je bila živa priča tistih dogodkov, ali je vsaj slišala o njih... Takrat me niso več gonili z ostalimi otroci v posteljo, zvečer sem smel ostajati v izbi. Legel sem na trebuh po peči, si z dlanmi podprl brado in strmel po izbi in v okna. V vsaki šipi pomanjšana podoba družine okoli medle luči. Na zunanjih zamrznjenih šipah vrtiči bajnega cvetja, palmovi gozdovi zamorskih dežel. Za njimi je zijala tema. V jasnih nočeh so se zdele gore neizmerno visoke, svoje bele vrhove so molele med zvezde. Veter je v presledkih zaganjal sneg v okna. Veje so šklepetale, v drevju je ječalo, kakor da nekdo trpi. Ti glasovi so nam kakor tiha groza legali v dušo. V nočeh, ko je bilo nebo zatepeno z oblaki, je bil zunaj tak mir kakor v grobu. Le snežinke so tiho, narahlo šelestele na šipe. Bilo je, kakor da se bela misel igra na njih in hoče v izbo. „Ali se še spominjaš, Jakob?“ je povzela babica... Bile so ure pozabljenih dnevnih brig. Duše so se zatekale k spominom in se rešile v domišljijo. Včasih, kadar se njuni spomini niso na las ujemali, bi se bila ded in babica skoraj sprla. Ali se je bila Klančarjeva

Urška, omožila z Janezom ali z Matevžem? Saj je bilo vseeno. Vsi trije so bili že davno v grobu.

Zijal sem in lovil besede, ki so se trgale med nabijanjem kladiv in suhim šumenjem drete. Gledal sem obraze, ki jih je lepšal tisti značilni, mirni nasmeh, ki se poraja iz spominov. Vse, kar sem slišal, se mi je zdelo tako daleč, a hkratu tako blizu. Iz besed niso nastajale zgodbe, ampak podobe. Podrobnosti so mi uhajale ko pesek skozi prste, v spominu so mi ostali le dogodki, ki so mi takrat najhuje drastili domišljijo. Pripovedi so bile nazorne, suhe, skoraj otipljive, šele jaz sem jih opletel z baročnimi okraski. V slednjo novo zgodbo so se mi vrivali odlomki prejšnjih, se fantastično prepletali med seboj. Osebe, ki so zdavnaj živele, so plesale mimo mene ko pošasti, skoraj nič več podobne ljudem.

Tako burno mi še nikoli ni snovala domišljija. Prehitevala se je in se ni ustavila niti za trenutek. Biló mi je, kakor da plavam v mrzličnih sanjah. Sanje, sanje... Podobe, podobe, podobe... Ljudje in pokrajine, vse, kar me je obdajalo, je dobivalo drugačno lice... Kojca brez senožeti, do vrha porasla z gozdovi. Sekira poje, grofovski les drči v dolino... Pri fari leseno župnišče; na mestu, kjer je v starih časih stal grad. Od znotraj so bile v steni izrezane podobe cvetic in živali. Kdaj je to bilo? Župnišče je bilo pogorelo do tal; menda se ga je spominjal praded Matevž iz svojih otroških let... Cerkev svetega Lenarta na kuclju, takrat še majhna, na pol lesena, zunanjo steno ji je oklepala velika železna veriga. Če sem zamižal, sem jo videl pred seboj. S tisto predstavo je bila tesno povezana pripovedka o Turkih. V rdečih hlačah, s krivimi sabljami, grdogledi dirjajo iz baške doline. „Le klenkaj, le klenkaj, sveti Lenart; preden boš delopust odzvonil, bodo naši konji s tvojih oltarjev oves zobali in iz tvojih kelihov vodo pili...“ Zvonovi so se sami od sebe razmajali in zazvonili delopust. Turški konji pa so se pogrezali v prst in v kamen, zemlja jih ni več držala. Paša je škripal z zobmi, s krivo sabljo v živo skalo vklesal znamenje križa in se zaklinjal, da ga ne bo več v tisti breg ne v tisto dolino. Držal je besedo, ni ga bilo več. In tudi ni več znamenja križa ne konjskega kopita v skali, jaz ga nisem mogel najti. Težko mi je bilo po treh dekletih, ki so jih bili Turki privezali mulam za repe in jih odtirali s seboj. Morda so bile iz hiše mojih pradedov, saj je stala tam v bližini

Tej predstavi se je zmeraj pridružila druga. Ni me motilo, da so bila vmes stoletja... Praded teče čez drn in strn v hrib. Za njim truma kmetov s palicami. „Ali se boš ustavil, huncvet?“ Nič. Noče, da bi ga zvezali, poslali na Laško, kjer bi zapravlil svojo mladost. Sredi gozda se za noč zagrebe v kup listja. Med spanjem zapade sneg, da se skoraj zaduši. Dolga pot čez goré, volkovi so mu za petami, s krva-

večimi nogami je stopil v tujo deželo. V širnih gozdovih je sekal les. K njegovim domačim pa se je naselilo sedem vojakov s korporalom. Pili so in jedli, uganjali burke. Ali se bo vrnil sin, da ga vzamejo s seboj? Kdo ve zanj! Shrambe so prazne, vojaki potegnejo telico iz hleva, jo zakoljejo in pojedjo. Jutri pride na vrsto krava . . . Kadarkoli je ded to pripovedoval, se mu je od žalosti in ogorčenja tresel glas . . . Pradedu Matevžu so poslali pošto, naj se vrne, ako hoče rešiti hišo. Vrnil se je in rešil hišo. Sebe je rešil šele čez dvanajst let, ko je pobegnil iz francoskega ujetništva v Mantovi. Niso ga znova ujeli kakor druge, da bi ga obrili čez polovico glave in ga vkovanega v verige za svarilo gonili po mestu. Sredi široke, umazane reke je prežala nanj smrt, rešil ga je tovariš. Slikal sem si ga, kako omahuje in mu le velika, kuštrasta glava gleda iz vode. Ne vem, zakaj sem mu v svoji domišljiji prisodil veliko, kuštrasto glavo . . .

Podobe, tako medle in pošastne ko sence na steni. Ni jih bilo konca. Nizale so se druga za drugo. Vesele in žalostne, kakor je naneslo. Nikoli pozneje nisem s tako drhtečim srcem bral knjige, kakor sem takrat poslušal. Dogodki so se prekopicivali pred menoj, nisem več razložil, kaj se je zgodilo prej, kaj pozneje. Morda sta to doživela ded in babica, morebiti že praded in prababica? Ali kdo drugi? Saj je bilo vseeno . . . Bili so časi, ko so bili razbojniki tako vsakdanja prikazen kakor berači in so napadali domove na samotah. V hudi zimi je velika čreda volkov napadla vas in lomila v hleve. Ljudje so se v sili zatekli k trlicam, ki so lajale kakor hudi psi, da so se jih volkovi prestrašili in pobegnili. Potem požar pri fari, ki je iz lesenih hiš ob klancu šinil do neba, in je voda v koritu kipela od vročine. Takrat je bila babica še majhno dekletce, služila je za pestunjo. V tenki oblecki, ki jo je edino rešila, je čepela v sadovnjaku; njene sinje oči so se široko odpirale od groze . . . In zopet ona. Takrat je služila za malo deklo. Poznala je Andrejona, gospodarjevega brata, vojaškega ubežnika in tihotapca. O njem je govorila z neprikritim zanosom in občudovanjem. Ni se bal ne Boga ne hudiča. Bila je priča, ko je zgrabil orožnika čez prsi in ga treščil ob kamnite stopnice v veži, da je vse zacvenketalo. Potem ga je lovil iblajtar in mu s konico sablje sekal rane v hrbet. Devetnajst ran, ako se babica ni uštela, z njimi je odnesel svobodo in življenje. V samotne svisli pod hribom mu je nosila hrane in žavbe, mu preobvezovala rane. Ogoršal je in zopet šel svoja pota . . . Ves sem drhtel. Hotel bi biti Andrejon, razbojnik, karkoli. To so bili ljudje! Upirali so se cesarju, se pretepali z žandarji, če je naneslo, so se metali tudi z medvedom. Tako oče našega soseda, rajni Koreninec, ki je imel baje roke kakor šape. Nekoč sta se na Otavniku srečala z medvedičem. To se

pravi, nista se baš srečala, medvedič je bil na drevesu, sosed pa je ustrelil vanj in ga ni dobro zadel. Preden je utegnil znova nabiti puško, je bil medvedič že na tleh, spoprijela sta se kakor možaka. Soseda je rešil brat, ki mu je s sekiro prihitel na pomoč. Mož je ležal na smrtni postelji, ko je prišel v vas tuj gospod in vse to popisal.¹

Večer za večerom . . . Glava mi je bila vroča, srce mi je bilo. Skozi ropot in šum dela so prodirale vedno nove besede. Izba se mi je zdela navrhana Turkov, vojaških ubežnikov, tihotapcev in medvedov . . . Pridružil se jim je laški razbojnik Lazarini. Pogosto se mi je zdelo, da ga vidim stati v temnem kotu z visokim, koničastim klobukom in s puško na trobento. Taka je bila njegova podoba, ki sem si je bil s pomočjo neke ilustracije ustvaril v svoji domišljiji. Četudi je bila njegova domovina daljna, je bil pri nas tako domač ko tihotapec Andrejon ali Peter Klepec. Svoj čas ga je ded lovil, ga videl z lastnimi očmi in ga stražil ukovanega na rokah in na nogah. Osemnajst ur po snegu in dežju, nekam v laške goré, v srce gozda, do samotne bajte, iz katere jim je razbojnik ušel po podzemskem rovu. Babura, ki je v pisanem mezlanastem krilu čepela na ognjišču in v kotliču kuhala polento. Dvajset zlatnikov, ako ga izda. Ona pa nič, še zinila ni, le grdó je gledala . . . Razbojnika so obesili. Pa je šel glas o njem, da jemlje bogatim in daje ubogim. Čemu ga je tedaj ded lovil? In zakaj je tedaj moral umreti? Zamislil sem se. Nekaj se ni ujemalo. In ko sem ga v svoji domišljiji videl stati v kotu, mi niso bile več tako strašne njegove črne, lesketajoče se oči . . .

Toplota, ki je vela od peči in mi prehajala v telo, je bila mameča ko vino. Z muko sem se otrešel spanca, s poslednjim trudom odpiral oči . . . Osebe, ki jih je bila vrhana izba, so se mi pritaknile v sanje. Dobile so fantastično vnanjost, dogodki so se spremešali med seboj. Trije smo tekli v hrib, jaz, Andrejon in praded Matevž, a za nami Turki, s krivimi sabljami, ki so nam sekali rane v hrbet . . . Zakričal sem in se prebudil.

PRI NAS je bil humor domač. Morda smo ga podedovali od treh bratov, veselih krčmarskih sinov. Razen v najtežjih urah, ko sta v hiši vasovali bolezen in smrt, nam je bil smeh tako domač in vsakdanji ko molitev. Dovtipi, ki so prehajali iz roda v rod, niso pogrešali satire. Misel, ki je neumorno snovala med čevljarskim delom, je pletla du-

¹ Znani jezikoslovec Franchet d'Esperey. Nanesel je gol slučaj, da sem kot dijak v starini kupil slovensko brošuro, v kateri je bilo to omenjeno. Brošure nimam več, tudi njenega naslova se več ne spominjam.

hovite zabavljičice. Te lastnosti so se prijetno mešale tudi med pripovedovanje. Le včasih se je besedam primešala grenka kaplja, ki jo je iztisnilo življenje. Rane, ki se nikoli niso popolnoma zacelile. Sredi smeha se je nenadoma prikazala solza. Ti pogovori, ki so rasli iz bridkih spominov, so mi polnili dušo z začudenjem in tesnobo. Glas je imel drugačen zvok, ustnice so se krčevito stisnile, na obraze je legla mrklost. Lakota, bolezn, smrti, krivice in nesreče. Nisem si jih znal naslikati tako živo kakor tihotapce, Turke in razbojnike, zaradi tega so bile tembolj pošastne in grozeče.

Babica je pripovedovala na videz mirno, brez ogorčenja, kakor da slika prirodno nesrečo; le kdaj pa kdaj ji je senca prestale bridkosti zatrepetala iz glasu. Na preteklost, tudi na težke ure, je gledala trezno, brez strasti. Ded je bil drugačnega kova. Ob tem ali onem spominu mu je krčevito, uporno zaštrlela brada, oči so mu srdito preletele izbo. Kakor da ga še zmeraj žgo vsa ponižanja človeškega dostojanstva, ki jih je bil moral kdaj pretrpeti. Kakor da ga razganjajo vse žalitve, ki sta jih mogla požreti dva gostaška rodova. Sto in stokrat so morali zatreti srd in upogniti hrbte, da so smeli ostati v bajti in so se mogli preživeti od pomladi do jeseni. Ne, naši nikoli niso črtili bogastva, bogati so imeli celó neko veljavo v njihovih očeh. In vendar je prav iz njihovih besed zrasla pred menoj podoba kmeta, ki širok in sit, poln samogoltnih lastnosti stoji na klancu in deli krivico bajtarjem in gostačem.

„Tebe, Neža, takrat še na svetu ni bilo, ko smo prestajali hudo lakoto“, je dedu srditeje pela dretna... Šest let mu je bilo, še je nosil krilce, komaj je mogel tekati za ovčami, že je bil za pastirja. Pomlad, ko je stikal za lešniki, ki jih je bila pustila zima, za žirom, ki je bil že zvodenel, in za sladkimi koreninicami. Od lakote je žvečil travo, a nato je bljuval od slabosti. Služinčad je jedla vsak dan koprive, kuhane na mleku. V kašči pa je bilo še žita. Gospodar, gospodinja in otroci so na skrivaj otepali kruh... Naslednji spomin ni bil milejši od prvega. „Poslali so me v mlin po moko, zemlja je bila mokra, gospodar mi je prepovedal počivati, da ne bi zmočil meha.“ Pobič, moj ded, je nosil pretežko breme, nosil pol ure hoda, da ga je bolelo v prsah in je stokal. Postavil se je v breg na vse štiri, tako si je oddihal z bremenom na hrbtu, da mu je odleglo skelenje v prsah... In še tretji spomin na zimo, ko so predice predle globoko v noč. On, pastirček, je truden dremal ob čelešniku, zdaj pa zdaj je moral otrniti tresko. Veke so mu lezle vkup, glava na prsi, kdaj pa kdaj je legel za dve minuti po klopi. Pa si je gospodar nekoč očistil pipo in mu ležečemu kar tako za šalo kanil

drobec žindre po strani v oko. Planil je pokoncu in zavekal od skeleče bolečine, si ko brez uma utiral veke. „Krohotal se je, zverina, le žena ga je okregala.“ Dedu je od srda trepetala brada.

„Vem, vem“, je babica naglo mežikala, pletilne igle so ji šklepetale druga ob drugo. „Ali se spominjaš? Ti si pasel na Otavniku, doma pa polna bajta otrok...“ Glas ji je bil trd ko resnica. Otroke je vlačila s seboj na njive, sebi je pritrkala, da jim je dala. Pa je vstala neko jutro, ko ni bilo niti suhe drobtinice več pri hiši. Nihče je ni naprosil za dnino, nikjer bi ne bila dobila pesti moke ne za boglonaj ne na posodo. „Otroci, bodite pridni!“ se je poslovila. In dve uri hoda na planino po prgišče turščične moke, ki si jo je bil odtrgal ded, dve uri hoda nazaj, da je skuhala redko podmetenico. „Potem so pa jokali, ker se ni hotela počuhati, da bi jo jedli. Moj Bog, saj mi je bilo večkrat hudo, a tako še nikoli ko tistikrat...“

Pred menoj se je odpirala preteklost v vse drugačni luči kakor dotlej. „Še za denar niso dali“, je poudaril ded. V duhu sem videl svetel goldinar, ki ga ponuja od soseda do soseda, nese ga pet ur daleč v Idrijo, in od tam v Škofjo Loko. „Dobil sem turščice, pa v mlin — potem šele smo jedli močnik...“ Kadar je kdo utihnil, je bila nekaj časa moreča tihota v izbi. Dogodki, ki niso drastili domišljije, ampak so nekam težki legali na srce. Izmed ostalih podob je stal v temnem kotu le še Lazarini, ki je jemal bogatim in dajal ubogim; zdel se mi je prijaznejši ko kdaj prej. Kar sem slišal, se mi je zdelo daleč, nekje za gorami, obenem čisto blizu, kakor da bo zdaj zdaj obrcalo sneg s čevljev in stopilo v izbo... O tistih tesnobah življenja sta po navadi pripovedovala ded in babica. Oče in mati sta molčala. Nekoč pa je spregovorila tudi mati.

„To je bilo tisto prvo leto“, je začela z negotovim glasom kakor vselej, kadar se je vtaknila v pogovor. S „prvim letom“ je mislila na prvo leto zakona. „Zjutraj sem vstala in tešča odšla na Otavnik, kjer sem v lazu nakopala koš krompirja.“ Z bremenom na hrbtu se je v opoldanski pripeki vračala domov. „Tako sem bila šibka in lačna, obšla me je taka želja po jedi, da bi bila najrajši stopila v kako hišo in poprosila za košček kruha.“ Pa se je sramovala. Šla je dalje po poti, nenadoma je zagledala pred seboj velik hlebec kruha. Privezan na srobot je visel s poševne veje na pot in ji bingljal tik pred obrazom. Vanj je bil zasajen nož. Ponujal se ji je ko zrel sad, treba bi ga bilo le odrezati. Stežka se je premagala, da ni segla po njem, a premagala se je. Ozrla se je v breg. Nad njivami je pod nekim grmom čepela vsa družina

bližnje hiše. Opazovali so, kaj se bo zgodilo. Kdo si bo privoščil kruha? Ta je tisti, ki dela uroke, da jim poginja živina. Takrat tega ni bilo težko dognati, saj je bilo kajti lačnih ljudi v vasi... Mati se je tiho smehljala skozi solze, ki so ji navrele v oči.

Od začudenja nisem prišel do sape. „Jaz bi si ga bil odrezal“, sem rekel. „Bog varuj!“ se je zgrozila babica. Verjeli so v uroke. Poznali so revico, ki jo je bil premagal glad, da si je za hlebec kruha nakopala zaničevanje vasi... In to se je zgodilo v letu mojega rojstva.

ŠE PREDEN se je bila šla teta učiti za šiviljo, sem postal pestunja in varuh mlajših. Ljubša bi mi bila koš in sekira, potepanje po lazih in po gmajnah. Poleti in v jeseni, ko so bili vsi po delu, sem bil po več ur na dan neomejen gospodar v hiši. Otroci so mi vserod sledili ko mlade mačke. Bilo jih je strah samote, poleg tega sem jih zabaval z igro. Moja iznajdljivost v tem pogledu nikoli ni bila izčrpana. Poslušali in gledali so me kakor učitelja, pokorili so se mi ko kralju. Niso se mi upirali; kadar smo bili sami med seboj, so mi izkazovali celó hinavsko vdanost. Bolj ko se je bližal večer in z njim prihod staršev, bolj je ugašala moja zvezda. Po navadi je končalo z uporom in izdajstvom.

Dotlej pa smo uganili sto početij, doigrali iger nič koliko. Tiste kmetije v malem, njivice in vrtiči, hišice in hlevci, vse ograjeno s plotci. Smrekovi storži so nam bile krave, a macesnovi ovce. Imeli smo jih cele črede. Voliči, ki sem jih izrezljal iz rogovil, so vzbujali črno zavist. Kateri je že bil, ki je ujel močeradna in ga imel za kravico? Ko so mu ga vzeli, češ da je strupen, je jokal... Brozgali smo po grapi, ki je bila le ob hudem deževju polna. Iskali smo okroglih kamenčkov, ki smo jih imeli za denar. Poizkusil sem postaviti mlinček s stopami, a se mi ni vrtel in mi ga je voda odnesla. Za punce iz cunj sem bil pravi mojster. Vsakdo je hotel imeti svojo, tako veliko kakor on sam; bile so podobne nestvorom. Kadar si je mati hotela preobleči zavsednjo jopico, je morala razdreti eno tistih pošasti. Vozičke, ki sem jih delal iz škatlic cikoriije in koleščkov od sukanca, smo vlačili na vrvicah, ponajvečkrat s kolesi navzgor. Iz ilovice smo pekli kolače in imeli sejem, pri tem smo se zapackali do ušes. Stikali smo za sadjem, za lešniki, za cveticami in za jagodami, ki so rasle v Robu. Tja gori sem si upal le jaz. Skril sem se v grmovje, spodaj pa krik in vik, kakor da me je snedel volk. Plezal sem na drevesa, prav v vrhove, se zibal v vejah, da sem vzbujal strah in začudenje. Nosil sem jih kalonce, dirjal z njimi, da bi jim bil kmalu iztresel dušo iz telesa. In igrice, kakršne morejo iznajti le otroci in pastirji... To je bilo za zdravilo, ako se je kdo kisal. Gledal

me je in pozabil na bridkost. Ako ni pomagalo, sem „odrl kozo“. Z rokama sem se obesil na poševno vejo, dvignil noge, jih pretaknil med laktmi — joj, kakšna žival je nastala, svet pa narobe . . . Le redkokateri dan je bil brez joka, a noben brez smeha.

Najmlajši, ki še ni mogel hoditi, je bil moj tiran. Sredi najlepše igre je nenadoma zavekal. Zibelka je stala v podstrešnici, v mraku, zakaj edino okno je bilo zagrnjeno z modrim predpasnikom. Sede na skrinji sem srdito gnal zibel, da je odskakovala v tečajih. S tem sem hotel potrojiti učinek. V trenutku, ko sem se hotel izmuzniti skozi vrata in jih tiho zapreti za seboj, se je dojenček zopet oglasil. Grabila me je onemogla otroška jeza. V ljubkanju, ki sem ga izkazoval le zaradi tega, da bi si še huje ne pokvaril dneva, je bilo mnogo laži in hinavstva. Ako otrok le ni hotel več zaspati in je bilo solnce še visoko, sem moral uporabiti vso svojo pestunjsko umetnost. Po stopnjah, kakor po žličkah, sem mu nudil različnih ugodnosti in užitkov. Odgrnil sem okno, da se je v svetlobi dolgo razgledoval okoli sebe. Potem se je veselil prostih rok, jih ogledoval ko čudo, zapletal prste med prste in si vtikal peščice v usta. Na locanj sem mu navezal igračk; prijemal jih je, ki so bingljale nad njim in se zaman trudil, da bi jih požrl. Ogrel sem mu mleka in sem ga pital, da se je davil, ali pa sem mu žvečil kruha.

Poslednje mi je bilo poleg prekladanja v suhe cunje in pestovanja strašno odvratno. Nekateri dni sem do dna okusil vse bridkosti pestunje. Včasih, kakor da je dojenčka obsedel zli duh, ni pomagalo ne petje ne ujčkanje, noben čudež tega sveta. Niti košček sladkorja, ki sem ga zavil in zavezal v cunjico, ga zmočil, da ga je sesal. Nagonsko je zahteval nekaj, česar nisem imel, da bi mu dal. Njegovega elementarnega upora so se našli tudi ostali. Postali so mirni, tihi, ta ali oni se je začel kmisati, nazadnje je zapiskal z visokim glasom. Tedaj bi bil zaman hodil po rokah ali jim „odiral kozo“. Poleg zagonetne žalosti se je porajala v njih tudi drobna, otroška zloba. Gledali so me skoraj sovražno, kakor da sem nečesa kriv. Proti temu sem bil brez moči, biló mi je do obupa. Kakor da stojim sredi usodnih sil, ki me zasipljejo in dušijo; sam bi se bil najrajši razjokal, a sem se rešil v besnost. Delil sem krivice na desno in na levo, da sem se olajšal. Nevihta se je izdivjala. Pomiril se je tudi dojenček. Našobljeni smo se gledali, kakor da smo si docela tuji in mrzki. V objokanih očeh se je porajala misel na maščevanje. Vsi, kakor bi hoteli reči: „Le čakaj!“ Zbal sem se. „Jutri ti naredim novo punčko.“ Nič. Solnce je padalo v zaton, moje obljube so bile brez učinka.

Največkrat sem ušel kazni. Otroci so bili premajhni, da bi bili znali pravilno in verjetno orisati, kaj se jim je zgodilo. Iz svoje bujne

domišljije so tudi preveč pretiravali. Drugič me je zadela trda beseda, včasih tudi šiba. Kdaj pa kdaj čisto po krivici. Ugovarjal sem z vso strastjo. Popadla me je žalost in tisto globoko, otroško sovraštvo, ki je sicer kratko, a nima primere... Včasih se mi je kateri približal in me sočutno pogledal v objokana lica: „Ali te boli?“ Nisem mu odgovoril, a sem čutil, koliko duše je v tisti besedi... Naslednji dan smo si bili zopet dobri.

(Se nadaljuje)

MARGINALIJE OB JARČEVIH „NOVEMBRSKIH PESMIH“

Miran Jarc spada med najzanimivejše osebnosti našega ekspresionizma. Če bi bil ves smisel umetnosti v tem, da zgolj reagira na življenjsko dogajanje, ne pa, da vanj tudi aktivno posega, potem bi njegova zgodnja lirika znabiti ostala trajnejša vrednost našega modernega pesništva. Ekspresionizem se je že zdavnaj preživel; zlasti velja to za slovenski ekspresionizem, ki poleg vse umetniške tveganosti svojih mrzličnih borb z izrazom in estetskimi vrednotami ni izpolnil niti najskromnejše naloge, da bi dal svoj pesniški odziv celotnemu dogajanju svojega časa, temveč se je zmerom zatekal v motno abstraktnost najrazličnejših pesniških spekulacij in je reagiral le na skrajno neznaten del pojavov, ki bi mogli in morali vznemirjati umetnost. Ekspresionizem, ki je bil izraz duhovne krize neke družbe, njenega trpnega življenjskega nastrojenja in njenega strahu pred stvarnostjo, ni dal nikjer na svetu ne v umetniškem ne v miselnem oziru pozitivnega odgovora na bistvena vprašanja, ki so tlačila človeka. V tem oziru ni izjema tudi Jarčeva nekdanja lirika, ki spada oblikovno docela v okvir slovenskega ekspresionizma. Toda v nasprotju z neverjetno motivno ozkostjo in boječno uklenjenostjo v sila tesne miselne meje, ki sta tolikanj značilni malone za vse (in še posebej za katoliške) proizvode našega ekspresionizma, se v Jarčevi prvi zbirki „Človek in noč“ prepletajo odsevi celotne problematike burnega razdobja, ki ga označuje anarhija osnovnih družbenih ustanov, v umetnosti pa izredna vsebinska in miselna nemoč. Ekspresionizem ni bil nikjer in nikoli nič več kakor odsev. Dočim pa se je slovenska ekspresionistična književnost posebno krčevito otepala vseh življenjsko važnih vprašanj svojega časa, je bila klaviatura Jarčevih ustvarjalnih pobud nenavadno bogata; z neko svežo sprejemljivostjo je njegova pesem reagirala na celo vrsto pojavov, ki so šli mimo večine njegovih pesniških tovarišev ko nevidni duhovi. Jarc ni bežal pred dejstvi, ni ignoriral realnosti in čeprav ni znal najti končnega odgovora na njena vprašanja, je vsaj neutrudno iskal; zategadelj je njegova nekdanja lirika vzlic svoji umetniški minljivosti in idejni dvomljivosti zgodovinsko vendarle eden najtehtnejših rezultatov naše žalostne ekspresionistične poezije.

Knjiga „Človek in noč“ je zanimiva človeška in umetniška priča razburkane dobe in človeškega plahutanja v kaosu poveljne družbe in njenih vrednot. Dekadenca najosnovnejših pogojev medsebojnega sožitja ljudi se odraža v psihologiji posameznika. Človek ni več člen neke skupnosti, njuno razmerje je docela negativno in celo sovražno. Družba razpada s svojimi ustanovami vred in človek je ostal popolnoma sam — izgubljena, še živa celica mrtvega

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

OČETOVA bolezen, ki je prišla kakor strela z jasnega. Morda se je bilo to zgodilo, preden sem z Robinzonom letal za babico. Tega se ne spominjam natančno. Spomin na tiste dni mi je ostal v srcu ko strah, ki je kljub poletju mračen gledal iz vseh kotov. Življenje v hiši se je bilo docela spremenilo; to me je bridko plašilo in begalo.

Zopet je bila postelja v izbi, na nji je ležal oče z neobritim obrazom in izmučenim pogledom. Pogled nanj je bil težak in nenavaden. Zdaj pa zdaj je težko zaječal, se dvignil in hodil od stene do stene, pestoval bolno desnico. To stokanje se me je strašno težko dojmilo. Biló mi je, kakor da se mi svet podira pod nogami. Nismo smeli vpiti. Saj bi od tesnobe v srcih tudi ne bili mogli kričati, ako bi bili smeli. Mati je kazala objokana lica, vsa zbegana je hodila okoli očeta. Kaj bi hotel? Nič, nič. Bolezni je bila navrhana hiša, zdelo se mi je, da sega celo na vrt. Iz materinih solza je prehajala vame neka podmolkla bojazen, ki ni imela jasnega obraza. Nekoč je mati najmlajšega privila k sebi in rekla drhté, z vso strastjo, ki ji je bila sicer tuja: »Otroci, molite, da nam oče ne bo umrl!« Zdaj šele mi je postalo jasno, česa naj se bojim. Zaradi materinih solza in očetovega stokanja so mi kdaj pa kdaj prihajale najčudovitejše in najdrznejše misli. Pričakoval sem čudeža, podobno kot v bajkah, da bi bilo pri nas namah tako kot je bilo prej. Nisem mislil na Boga. Menda so otroci poslednji, ki bi se v stiski brez opomina odraslih spomnili na Boga. Zdaj pa sem molil zmedeno kot ljudje, ki ne znajo očenaša, a si sproti izmišljajo primerne besede, a vroče. Nisem prosil, zahteval sem v svojem srcu, naj me Bog usliši. Pričakoval sem čudeža na mestu, brez odloga ...

Takrat ni bilo zdravnika v bližini. Saj bi ga tudi ne bili klicali. V naši samoti so ljudje živeli in umirali brez tuje pomoči, kakor da ne marajo posegati v božjo voljo. Prihajali so sosedje od blizu in od daleč, vsak s svojim nasvetom. Niso pomagali. Ded je vzel palico in odšel v Bohinj. »Po Ōmarja«, so rekli. Še prej je prišel župnik. Izba je bila svečana ko kaka kapelica, oče je preoblečen gledal iz hodničnih rjuh, ko so mu

podajali sveto popotnico. Duh po svečah, mirna župnikova govorica v pretirano čisti slovenščini. Otroci smo se tiščali za vrati in si nismo upali niti dihati. Očetov obraz se je zdaj pa zdaj spačil od bolečin, pred duhovnim gospodom se ni upal zastokati. Čmar je bil močan kmet, na glasu kot padar, govoril je samozavestno, z bobnečim glasom. Bohinjsko narečje mi je bilo tako tuje, da nisem razumel niti besede. Govorili so o »snetljaju«; to besedo so tiste tedne pogosto obračali v ustih.

Odšla sta župnik in Čmar, za njima je ostalo tiho upanje. Noči so bile mirne, materin obraz ni bil več od solzá... Nekega dne, ko je sijalo sonce v izbo, se je oče ozrl na nas in se nasmehnil. V tistem nasmehu je na mah skopnela vsa teža prejšnjih tednov, razpršile so se podmolke bojazni. Poletje se je s svojim soncem in zelenjem razlivalo preko vseh pobočij. Oče je sedel na vrtu, pestoval roko, a ni več stokal. Novo življenje mu je bilo v očeh.

Od bolezní mu je ostal otrpel, sključen sredinec na desnici. »Saj ne bo mogel delati«, so govorili. Delal je. In se je smejal, kadarkoli se je najmlajši na vso moč trudil, da bi mu izravnal »kljuko«.

NEKAKO v tisti čas, leto prej ali pozneje, se je bilo naselilo k nam živo razburjenje. Starši so govorili pritajeno, kakor da nam nekaj prikrivajo. Nategoval sem ušesa, a iz posameznih odlomkov, ki sem jih ujel, nisem mogel sestaviti celotne slike. Za razumevanje mi je manjkalo trdnega oporišča. Ni se mi sanjalo, da ima moja babica kakorkoli opraviti z otroci, ki so v naši vasi prihajali na svet. Da je nekatero jutro ni bilo doma in je nato z raznimi zelišči pod pazduho redno odhajala od hiše, me ni motilo. Bila je izvedena ženska, nekatera soseda je prihajala k nji po svet in po zdravila. Šele pozneje, ko se mi je razrešila ta in ona uganka, so se mi odlomki takratnih pogovorov združili v verjetno podobo.

Šlo je za nekega novorojenca, ki ga je bila njegova mati položila v sneg, da je izdihnil. Detomor, ki ga je ženska spretno tajila, odgovornost za otrokovo smrt bi bila skoraj padla na babico. Besedi »sodnija« in »sodnik« se nikoli prej nista tako pogosto omenjali v družini. Babica si je dvakrat zavezala praznično ruto in za ves dan šla z doma. Ko se je vrnila v

drugo, je bila razburjena. Pripovedovala je, kakšne je rekla sodniku. Zaradi nedovoljenega izvrševanja babiške obrti je bila obsojena na tri dni zapora.

Dotlej še na misel ni komu hodilo, da bi se bil kdaj upiral katerikoli oblasti. Babica je sprejela obsodbo kot krivico, sramoto in žalitev. V hišo je prišel papir, ki sem si ga radovedno ogledoval. Babica mi ga je potegnila iz rok, ga srdito raztrgala in s kosci zamašila špranje ob oknu. »Drugega ne zasluži«, je rekla. Potem je prišel sodniški obhodnik, ki je nosil kapo s črnožolto vrvico in svetlim senčnikom; ves je gorel v rdeča lica, brki so se mu lesketali od maščobe. Babica ga skoraj ni pogledala, a mu je vendar skuhala kave. Komaj je odšel skozi vrata, je novi papir, ki je bil enak prejšnjemu, že zgorel v peči. »Pa naj me pridejo iskat orožniki«, je stiskala ustnice. »Pa zakaj orožniki?« sem se zavzel. Ni mi odgovorila.

Gledal sem jo z radovednostjo, hkrati z občudovanjem. Bal sem se zanjo. Še nikoli mi ni bila tako ljuba in duševno tako blizu kot v tistih dneh. Njen upor mi jo je prikazoval kot neizmerno pogumno in močno. Zdela se mi je neločljiva s predstavo orožnika, kako jo žene uklenjeno kot kakega Lazarinija. Sledil sem ji z očmi in od jutra do večera, venomer tiščal za njo. Tako rad bi bil govoril z njo o »tistem«, a nisem našel besed. Tudi si nisem upal.

Pa sva nekega dne sedela v soncu pred hišo. Babica je pletla, a jaz sem nekaj rezljal. Zaslišala sva stopinje in oba hkratu pogledala kvišku. Skozi gosta debela češpelj sva zagledala orožnika, ki je lagodno prihajal po klancu. Perje se mu je svetilo v soncu. Še nikoli nisem slišal babice zakleti kot v tistem trenutku. Dvignila se je in naglo odšla v hišo. Z zadržanim grlom in drhtečim srcem, kakor da ga nosim v rokah, sem stopil za njo.

Orožnik je bil mlad, rdečih lic, z zavihnjenimi brkci pod nosom. Vstopil je in v zadregi obstal za vrati. »Ali bo treba iti?« ga je babica ošinila z mrkim pogledom. »Ni drugače«, se je orožnik odkril in se oziral po stenah. »Saj se ne mudi; da le prideva do večera.« V tistem hipu sem opustil vsako, tudi najrahljšo misel, da bi kdaj postal orožnik. Mrzil sem vse, kar sem nekdanj občudoval na njem, od pernatega klobuka do puške. Pogledal sem babico. Ni zakričala ali storila karkoli

čudovitega, nepričakovanega. Toda bila je razburjena, da so se ji vidno tresle roke. Molče je zataknila pletilke v klobec, se umila in se preoblekla v boljšo obleko. Nadelala si je praznično ruto, tisto temno, z rožičastimi okraski na robovih. Vzela je še molek, bila je nared.

»Ali vas ne bo sram, ko boste gnali tako staro babo?« se ji je drobno zatresla brada. »Ne«, je odgovoril orožnik. »Včeraj pa sem se res sramoval, ko sem gnal neko dekle...« Babica se je še enkrat ozrla po izbi. »Dobro se imejte doma.« In je odšla.

Še nikoli me niso navdajali tako resni občutki, kadar sem koga z očmi spremljal od doma. Bilo mi je hudó in neznanško od bolečine. Tekel sem na vrh roba, odondod sem ju še dolgo opazoval skozi grmovje, kako hodita po klancu. Babica spredaj, z molkom v rokah, a orožnik za njo. Izginila sta v megli mojih solznih oči.

Vrnila se je. Tedaj sem jo — kot še nikoli prej — od sreče in vzhičenosti objel okrog pasu. Nekam začudena me je pogledala v oči; dvomim, da me je razumela. »In kaj so še zahtevali?« je govorila iz jeze, ki jo je jarila vso pot. »Da naj se grem zahvalit sodniku. Rajši, sem rekla, rajši še enkrat v temo...« Taka je bila babica. Kakor da se ji je naenkrat prebudila stara uporniška kri.

KRUH nam je bil svet. Če ga je le košček padlo na tla, smo ga morali pobrati in poljubiti. Spoštovanje iz dni lakote, ki se je podedovalo iz roda v rod. Nekoč sem bil zagodrnjal nad kislastim kruhom, ki ga je bila prinesla neka kmetica. Oče mi je ves srdit zapretil s čevljarskim kladivom: »Še takega ne boš imel.« Prerokovanje je bilo tako grozeče, da mi je vzelo sapo.

Na vernih duš dan smo brali prešce. Majhni hlebčki, ki jih kmetje na ta dan delijo ubogim. Šolska oblast je prepovedovala tisto »beračenje«, tudi oče se mu je upiral. Nismo imeli polja, vendar nas nihče ni štel med bajtarje. Pa saj ni šlo za to. Šlo mi je za doživetje, za užitek, ki sem ga nestrpno pričakoval vse leto. Obhoditi v enem dnevu sedem ali osem vasi in vasic, stopiti v sto kmečkih hiš, videti celo procesijo novih obrazov, različnih izb, svetih podob in orodja, temu se

nič ni dalo primerjati. Nekateri kmečki otroci so jokali, ker niso smeli z nami. Mati in babica sta se potegnili zame, njuna beseda je obveljala.

Vstal sem zarana, ko se še ni svetila zarja. Obesil sem si bisago čez ramo in odšel z ostalimi bajtarskimi otroci, ki so bili iz našega konca vasi. Posebno občutje tistih juter. Droben jesenski dež, kakor da prši iz megle. Ali pa je ležala po poljih in senožetih debela slana, kakor da je padel sneg. Molčeči, zaspani, stuljeni v dve gubi, z rokami v žepih smo hodili po klancu, nato po stezi v dolino. Bila je še tema, da smo se spotikali ob koreninah in ob kamenju. Strah nas je imel, v grozi se nihče ni upal spregovoriti ne se ozreti.

Polagoma je nebo zasivelo, nastajal je dan, v daljavi je zazvonilo sveto jutro. Drevesa so vstajala iz mraka, pobočja so bila čimdalje bolj vidna. Predramili smo se, telesa so se nam ugrele, razvezal se nam je jezik. Dospeli smo v Obloke, do zadnje hiše, ki je stala nad cerkvijo. Tedaj je zazvonilo k zgodnji maši. Hišo so bili pravkar odprli, z ognjišča se je svetil ogenj. Vsako leto isti prizor. Dali so vsakemu hlebček, ki smo ga vrgli v bisago ali v vrečo. V hišah, v katerih je kdaj služila moja mati, so mi dali po dve prešci. Mati je bila vesela, da se je spominjajo.

Po dvakrat smo se obloženi vračali domov. V tretje z najdaljše poti, že pozno v noč. Čez dan smo se bili razživali, bili smo razposajeni, zmerjali in pretepali smo se s preščarji, ki smo jih srečevali. Z nastajajočo nočjo smo postali tihi. Bili smo trudni, bremena kruha so nas težila, noge so se nam opotekale. Iz mraka so vstajale prikazni, ki so nas plašile, a se tega drug drugemu nismo upali priznati. Molčé, kakor v zbrani molitvi, sem obnavljal vtise dneva. Cela zbirka svetih podob, kakršnih nisem videl vsak dan; še ure na stenah niso bile vse enake. In obrazi, ki so izpraševali. Čigavi in od kod? Tisoč radovednih vprašanj, ki so mi razganjala glavo. Kdo je ta, kdo oni? Zakaj to, zakaj ono? Biló mi je, kakor da se s polnim srcem vračam iz tuje dežele... Prav na dnu je bila bridkost. Ko smo šli skozi faro, smo se bali srečati učitelja. Naslednji dan sem moral v šolo. Videl sem se, kako z ostalimi preščarji po šoli pišem za kazen dve strani kakega zlatega nauka... Če-

tudi me je vsaka kazen bolela, mi je vendar tista bridkost ostajala nekje prav na dnu. Na površini so plavale podobe mnogoličnih hiš in obrazov. In cela gora kruha.

PRVA svetla predstava šole je docela izginila. Čez leto in dan sem v učiteljevi odsotnosti prav tako vpil in razsajal kot drugi. Pouka nisem mrzil, toda bil mi je dolgočasen. Vedno isto branje, pisanje in računanje, ki mi ni odpiralo pisanega sveta, kakor sem si želel. V šolo me je vleklo radi doživetij na poti. Želja po teh je bila tako strastna, da se nisem plašil slabega vremena ne dolge poti ne mraza.

Huda zima; debela odeja snega, ki ga je bila nasula noč. Veje so se lomile, pobočja so bila kakor zabrisana od beline. Še vedno je naletavalo v gostih težkih kosmih. Grozansko pusto mi je bilo čepeti na peči in gledati v okna. Vleklo me je na prosto. »V šolo pojdem!« Smejali so se mi, kakor da bi rekel: »Zvezdo hočem!« Kadar je v meni živo zagorela kaka želja, jo je bilo težka odgnati. Silil sem skozi skalo in steno. »V šolo pojdem.« Ni mi pomagal oster pogled ne pametna beseda. Svojo željo sem ponavljal kakor odgovor pri litanijah, dokler se me niso naveličali. »Če se upaš do sušilnice, lahko greš.« Do nje je bilo petdeset korakov skozi sadovnjak. Obul sem si škornje in stopil pred hišo. Sneg je segal odraslim čez kolena, meni ga je bilo do pasu. Prestopil sem se prvič, drugič, tretjič... da sem spoznal nesmiselnost svojega početja. Z obupnim obrazom sem se okrenil proti hiši. Domači so stali na pragu in se mi smejali. Razjokal sem se od sramote in nemoči.

Dnevi mraza, dežja in brljuzge, ko se mi je učitelj začudil: »Zakaj nisi ostal doma?« Klopi so bile skoraj prazne. Biló mi je kot junaku, ki ga občudujejo. Ne, nisem bil brez častiželjnosti in napuha. Nisem se zmenil, ako sem se tresel po vsem telesu in so mi bili prsti odreveneli, da mi je padal svinčnik iz rok. Sramoval sem se, ko me je učitelj poslal k peči, naj se ogrejem. Bilo mi je, kakor da me je poslal klečat. In vendar so bili tisti dnevi, ko so zijale vse okrog prazne klopi, izmed najlepših v šoli. Ne samo pozimi, tudi v poletju, ko so kmečki zaradi dela ostajali doma. Stisnili smo se tesneje drug k drugemu, zvezki in knjige so počivali v cekarjih. Učitelj je nehal hoditi

po sobi, sedel na eno izmed klopi, se ozrl po zemljevidu na steni. Tedaj mi je od ugodja šla drhtavica po telesu. Učiteljev glas ni bil več šolsko suh, nekaj domačega, prijateljskega, do duše segajočega je velo iz njega. Misli so potovale v daljne kraje, podoživljale daljne dogodke, jih prepletale in zaljšale z domišljijo... Ali pa smo gledali veliko knjigo s podobami v barvah, ki je vedno ležala na mizi in se je drugače nismo upali dotakniti. Pisani predmeti, pokrajine, živali, ljudje. In četudi ni ostalo drugega v spominu kot ime in živa podoba, je bilo zadosti... To je bila šola, kakor sem jo sanjal, a redko doživel. Le v dneh, ko sem jo odkupil s premrlim telesom in ledenimi nogami v čevljih...

Tiste čase je bila še v navadi telesna kazen. Palica je zmeraj ležala na mizi; največkrat le v nemo svarilo. Včasih je na zagoneten način izginila, ali pa je zlomljena obležala med knjigami. Nadomestila jo je nova. Bila je del oprave prav kakor črna tabla, četudi jo je učitelj le poredko vzel v roke. Zgrabil je učenca za konce prstov, ga s koncem palice nabijal po dlani, kakor bi z drobnim kladvecem zabijal žebliček. To ni toliko bolelo, da bi bilo vredno joka. Nekateri je nato vtaknil roko v žep in se smejal. Le zaradi sramovanja mu je poganjala kri v lica... Župnik ni poznal šale. Med njegovim poukom smo morali mirovati, da smo slišali brenčati muhe. Bistro je opazoval po klopeh, odkril najrahljšo odsotnost duha. Ako se je kdo spozabil ali ni znal molitvice, je bil kaznovan. Obsojenec se je moral dvigniti in držati dlan vodoravno, med tem ko se mu je na obrazu odražala cela skala bridkih občutkov. Palica je z enim samim krepkim udarcem po dlani in po prstih kaznovala nepazljivost ali nevednost v kaki važni verski resnici. Nekateri je umaknil roko. Zato je bil udarec, ki mu nikakor ni ušel, tem hujši.

Nekoč me je bilo premagalo, da sem se zasmejal součencu, ki mu je muha lezla v usta. In kadar sem se zasmejal, sem se zasmejal iz polnega grla. Ni je groznejše muke za otroka, kakor če mora sam držati roko in mirno pričakovati udarca. Ako bi ga obsodili, naj si sam odseka prste, bi ne moglo biti hujše. Naredil sem se trdega, napol sem zamižal, toda v trenutku, ko je palica švignila navzdol, se je roka samogibno umaknila. Palica je treščila po klopi. Zato sem odnesel skelečo bolečino

in oteklo dlan. Sramota in skelenje nista bili glavno; jokal sem in se nisem mogel potolažiti iz upora proti krivici. Ali sem res zaslužil tak udarec? — Doma so molčali. Vem, da tiste kazni niso odobraval, četudi bi se ne bil smel smežati med poukom. Pred menoj niso hoteli izreči mnenja — ker sem bil še otrok.

(Se nadaljuje)

MAKSIM GORKI

»Star sem pet in dvajset let, Gorki pa pet in šestdeset. Zakaj sem jokal? Moje solze, solze Gorkega in drugih ne izvirajo od starosti.« Tako je govoril A. Avdejenko na moskovskem pisateljskem kongresu. A ko je genialni Dostojevski propagiral »potrpljenje« in »strpnost« in ko je silni Tolstoj utrjeval z vsem svojim literarnim in filozofskim delom geslo »nenasilnega odpora zlu«, ki je proti njegovi volji postalo tudi poslednja opora ruskega plemstva, in ko sta oba velika preroka sklonila tilnik pred obličjem vsemogočnega carja, tedaj se je v Nižnjem Novgorodu na Volgi rodil v letu 1868. nekemu tapetniku sin, ki je prinesel s seboj na svet nekaj, kar ni nihče ne slutil ne opazil. Toda muhasto življenje je tega mladeniča takoj pritisnilo ob tla in ga oropalo vsega dobrega in lepega, vsega, kar je potrebno za pravilen razvoj in rast mladega človeka. Življenje mu je kmalu naložilo težke bolezni, mu ugrabilo starše in ga takoj vrglo v živo stvarnost, kjer se je moral že kot otrok boriti z različnimi poklici za svoj obstanek. Ta otrok je takoj občutil vse bridkosti, ki jih je tedaj moral prenašati po nepotrebnem rojeni človek. Lakota, mraz, vročina, osamljenost, sirovost njegovih predpostavljenih — vsi so preizkušali nad njim svojo moč, ki jo je pa on mirno prenašal. Med tem časom pa se je v tem mladeniču zbudila ljubezen, ljubezen do knjige, ki mu je odpirala nova obzorja in mu kazala vse lepote, ki bi jih mogel in moral doseči človek. Knjiga je postala zanj »odkritje«, »čudo«, »čarodejno izhodišče znanja«, »prekrasni sadovnjak«, »orodje borbe za svobodo«, v knjigi vidi »možatost in žgoč srd, v njej zveni ljubezen iskrenejše in svobodnejše«. Knjige so mu govorile in pele o tem, »kako mnogolično in bogato je življenje in kako drzen je človek v svojem stremljenju za dobrim in lepim«. A življenje je postalo še hujše in krutejše ter ga je končno vrglo med najnižje ljudi Rusije, kjer je postal »brodjaga« in »bosjak«. Izmučen in onemogel od nasilstva, ki se je devetnajst let vršilo nad njim, se je v obupu ustrelil v prsa, hoteč si prestreliti srce. Toda usoda ga je ohranila pri življenju in mladenič je spoznal, da je samomor najslabša in najplehkejša misel, kar jih je kedaj mogla poroditi človeška glava. Zopet je začel živeti, se klatiti po stepi in širnih obalah morij

*Skrivaj sem ti vrata ponoči odprla,
vsa okna skrbno zastrla
za najino svatbeno noč —
zdaj pa te ni,
ki si mi govoril »moja dobra Mara«,
zdaj pa ni brez tebe ničesar več,
v srcu te ponesev v grob.*

*Vse ti odpuščam ...
Postelja me čaka ko vsak večer,
sama sem, sama v kuhinji tvoja Mara —
ti pa si narednik-gospod postal!
Danes me nisi več poznal!
Z drugo si šel ... Zatajil si me, oh. —
Vse že spi,
polnoč je že,
ti pa si ob meni, predragi, ves tuj in lep,
glej solze krvave v mojih očeh.*

*Zbogom, edini!
Služkinja sem in umrla bom.
Tvoja druga ima mehke roke in svilen klobuk,
moje roke razjedata soda in lug,
ti imaš sabljo in zvezde —
pa te je sram.*

*Nad mizo sveti luč na bel papir,
sama je v kuhinji služkinja Mara,
v posteljo se je vlegla ko vsak večer ...
Zdaj spi ...
Nobena gospa je več ne prebudi.*

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

ZMATERJO se nikoli prej nisva tako tesno zbližala kot tiste čase. Pri delu, ki sva ga skupaj opravljala, sva si postala tovariša. Ni je bilo steze, ki bi je ne bila skupaj prehodila. Spomladi sva nosila gnoj v laze, prst izpod krajev na vrh, da nam zemlja z leti ni zlezla v grapo. V najinih koših so prišli

k hiši drva, krompir, trava, drobnice z gmajne. Razen deda me je ona največ učila dela. Najine oči in besede niso več šle v daljavo, uprte so bile v zemljo. Skrb za jutri, za zimo, za življenje. Spoznaval sem ceno potne srage in krvavega truda. Mati na delo nikoli ni gledala z mržnjo, ni ga imela za krivico, bilo ji je življenjska nujnost. Tisoče resnih, zrelih besed, ki sva jih govorila, ko sva se oddihavala na počivalih. Pogosto mi je bila njen skrb tuja, vendar mi je ko rahel zvok ostala v srcu.

Kadarkoli je ob zidovih in plotovih žela travo, sem se bal zanjo. Ali jo bo modras pičil v roko? To se ni zgodilo. Nekega dne pa sem vendar mislil, da je umrla. Nesla sva koše trave iz oddaljene grape. Stopaje za njo sem opazil, da se ji šibijo noge. Nenadoma se je opotekla k bregu in oslonila koš. Prevrnil se ji je, trava se je sesula na klanec, sedla je na kamenje, napol legla in si z roko podprla glavo. Bila je mrtvaško bleda, oči so se ji premikale, kakor da hoče spregovoriti, a ne more spraviti glasu iz sebe. Stal sem na mestu in ves prepal strmel v njo, tudi meni je vzelo besedo. »Umira«, sem pomislil. Ta misel je bila tako grozna, da so me zapuščale moči. Vrgel sem breme s sebe in se pripognil. »Mati!« sem jo klical v grozi. Narahlo se je zganila, stežko pognala čez sinjkaste ustnice: »Vode!« Prinesel sem ji jo v klobuku. Popila jo je nekaj požirkov, si z njo zmočila vrat in senca. Počasi ji je zopet dahnilo življenje v lica. Pogledala me je in se mi trudno nasmehnila. »Ne pravi tega doma«, je rekla. Nikomur nisem povedal. Poslej sem zmeraj z nekim strahom stopal za njo, kadar je nesla breme pred menoj po klancu.

NEKE pomladi pred veliko nočjo nas je zadnjikrat obiskala otroška bolezen. Ležali smo za ošpicami, vsi od najstarejšega do najmlajšega. Zopet so stale postelje v izbi. Zaradi vročice in občutka slabosti se mi je gabila vsaka jed. »Ko sem bolan, mi vsega silite, ko veste, da ne morem jesti; ko sem zdrav, mi pa nočete nič dati.« Bridek očitek, ki je vzbudil smeh. Le mati, ki je stala s kozarcem mleka in kosom pogače pred menoj, se je bridko zresnila.

Duh in toplota peči, na kateri smo ležali pod odejami in se potili. Tekmovali smo za pohvalo, komu bodo gostejše in debelejše kaplje stale na čelu. Trije smo bili že napol zdravi, le dva, Maks in Cilka, sta še ležala v svojih posteljicah. Umrla

sta na veliko soboto popoldne... Za bratom sem občutil resnično, globoko žalost. Ljubil sem ga že zaradi imena, ki se mi je zdelo tako imenitno. Poleg tega je bil mirne nravi; oči so mu gledale, kakor da so zmeraj otožne in globoko zamišljene. V svoji naklonjenosti do njega sem ga obsipaval z ljubkanjem, tudi on se me je oklenil z vso dušo. Kazal je na boljše, a se je nenadoma vznemiril, silil v naročje, se stresel in umrl. Tri ure pozneje je umrla tudi Cilka. Ni bila več otrok, kmalu bi bila že začela hoditi v šolo. Tudi ona je v smrtnem boju silila s postelje. »Ne smeš, da se ne prehladiš«, ji je rekel oče. Toda njeno telesce se je, kakor da se hoče izviti iz objema smrti, v trenutku razgalilo in planilo kvišku. Oče jo je ujel v naročje. »Cilka, zakaj me ne ubogaš!« mu je trdo zapel glas. Položil jo je na posteljo in jo zagrnil. Oči so ji milo pogledale kakor iz začudenja in žalosti. Začela je umirati... Deda takrat ni bilo doma. Ko se je vrnil in zagledal dva mrliča v hiši, se je oslonil na peč in se tiho razjokal. Bilo je prvič in zadnjič, da sem videl solze na njegovih licih. »Naš Jakob nima srca, nobena stvar ga ne gane«, je včasih rekla babica. Saj to ni bila resnica. Bil je človek, ki svojih občutkov ni nosil na dlani in so mu solze ležale globoko v prsih.

Na veliko noč se je naša izba kar trla ljudi. Prišli so bili kropit od blizu in daleč. Še nikoli nisem slišal toliko vzdihov in toliko tožnih besed. Brat in sestra sta ležala ob oknu, ki je bilo zavešeno s svetimi podobami, med svečami, z vencami na glavah.

Med glasnim jokanjem so ju zjutraj nesli iz hiše. Otroci smo ostali s teto, ki je bila prišla na obisk, sami doma. Izba se nam je zdela strahotno prazna. Duh po svečah. V zraku je visela žalost kakor melodija pesmi, ki še ni popolnoma izzvenela. Čepeli smo na peči, med tem je teta pospravljala in ropotala v kuhinji. Mučilo nas je dolgočasje, dražila nas je praznosta. »Podobice«, se je spomnila sestra, ki si je vtikala prst v nos. Da, podobice. Poleg popkarice, vozička in še nekaterih drobnarij so bile podobice naše edino premoženje. Nekatero so nam prinesli z božjih poti, vsako leto je ena pala, ko je prišel bradati frančiškan s Svete gore po maslo. To in ono smo si zaslužili z gladko naučeno molitvico. Hranili smo jih v škatlicah od cikoriije, v tistih lepih, ki so se zapirale s predalčkom in so imele zgoraj podobo v živih barvah. Kadar je zunaj camaril

dež in nismo mogli iz hiše, smo zaprosili: »Ali smemo gledati podobice?« Čepe v podstrešnici smo jih razložili po skrinji in se jih nismo mogli nagledati... Dà, podobice. Ko sem zaslišal o njih, so se mi zasvetile oči. Cilka jih je imela polno škatlico. Že prejšnji dan so nam jih bili obljubili. »Ali si smemo razdeliti podobice?« sem vprašal teto. Da naj počakamo, je odgovorila. Bili smo sitni, nismo odnehali, dokler nismo dobili dovoljenja... Delil sem: tebi eno, tebi eno, meni eno — le da sem najlepše izbral zase. Ostala je škatlica, ki se ni dala razdeliti, a je bila posebno lepa. Zanja sva se s sestro sprla. Svojemu joku in kriku se je morala zahvaliti, da je nazadnje ostala v njenih rokah. Zaradi tega sem se potožil očetu, ki se je žalosten in zamišljen vrnil od pogreba, z dolgimi koraki meril izbo.

Le stežka je ujel pomen besed, kakor da se mu duh le počasi vrača s pokopališča. Pogledal nas je z dolgim, otožnim, očitajočim pogledom. »Sram vas bodi!« Kratke, trde besede, ki so vse vsebovale. Nobena šiba bi nas ne bila mogla tako v živo zadeti. Bili smo tiho. Sestra mi je molče porinila škatlico. Zavrnil sem jo. Tudi zame ni več imela cene. Oče je znova molče meril izbo...

Vem, kaj ga je težilo. Na Cilki, svoji najstarejši hčerki, je visel z vsem srcem, kakor je mati visela na meni. Bil je občutljivega srca in si je grenko očital, da ji je tik pred smrtjo rekel trdo besedo. Prikazovala se mu je v sanjah. Videval jo je, kako se muči. »Če bi vedel, da česa želi in potrebuje, bi vse prodal in dal za maše...« Tako mlada, saj greha še poznala ni.

NISEM se prav zavedal kdaj — postal sem pismonoša. K fari so prinašali pošto po dvakrat na teden. Tista pisma, ki so bila naslovljena na našo vas, so ostala pri kramarju v miznici. Kdorkoli je prišel, je pobrskal med njimi in vzela, kar je bilo zanj ali za soseda. Včasih so tudi nam, šolarjem, izročili kako pismo, da smo ga odnesli v vas.

V kmečke hiše je le redko zašlo kako pismo. Tem pogosteje pa v bajte, čijih gospodarji so bili v svetu. Sporočali so novice, pošiljali pozdrave in denar. Ta ali ona bajtarica, ki nestrpna ni mogla dočakati nedelje, me je naprosila, naj pogledam zanjo na pošto. To zaupanje v mojo vestnost in zanesljivost mi je laskalo. Nazadnje sem prinašal pošto vsem, tudi tistim, ki me

niso za to naprosili. To se jim je zdelo čisto v redu in samo po sebi umljivo. V plačilo mi je priletel kak krajcar, tu pa tam tudi groš. Poleg tega mi je ta opravek odpiral pot v vas in vrata v nekatero hišo. Temu in onemu sem tudi prebral pismo; v gorenjem delu vasi je bilo kajti nepismenih, od tam otroci niso hodili v šolo. Kdaj pa kdaj sem na črtanem papirju, z velikimi okroglimi črkami napisal tudi kak odgovor. Za take usluge sem poleg moralnega zadoščenja dobil za moje pojme visoko nagrado.

Oče mi je strogo zabičal, da ne smem nikomur pripovedovati tega, kar berem v pismih — in ne tega, kar pišem. Vsebino sem čuval kot spovedno tajnost. Sicer pa ni bilo v tistih pismih nikakih velikih skrivnosti. Skoraj vsa so bila enaka, pisana po staroverskem kmečkem vzorcu: pozdravi čez hribe in doline, zdrav sem in se mi dobro godi, vpraševanja, kako je doma, kako z živino in če dobro obeta pridelek — in novi pozdravi čez hribe in doline, tudi čez široko morje, ako je pismo prišlo iz Amerike. Tudi pisma, ki so mi jih narekovali, so si bila skoraj enaka, začetek in konec sem znal že na pamet. Novice o zdravju, o živini, o zemlji, o letini . . . Le dvakrat se mi je primerilo, da mi je vsebina pisem bridko legla na dušo. Ne toliko zaradi pisem samih, kolikor zaradi drugih okoliščin. Bilo mi je kot tedaj, ko sem pijanim vaščanom v naši izbi pogledal v notranji, skriti obraz. Da, bilo mi je še grenkejše.

Nekoč — bilo je v visokem poletju, — sem prinesel pismo neki kmetici. Prav za prav je bilo naslovljeno na njeno hčer, ki je bila na glasu kot lepotica in je edina v vasi nosila zaručene lase. Majhna, suhljata, živahna ženica, ki je govorila tako naglo, da je sama sebe prehitevala, je dolgo obračala pismo v rokah. Hči je prejela že nekatero razglednico, a pismo — to je bilo le prenenavadno. »Ali mi boš prebral?« me je vprašala. Bil sem pripravljen. Odšla je v hišo in se takoj vrnila. »Pojdi z menoj!« je rekla in se ozrla okrog sebe. Odšla sva čez klanec, sedla pod živ plot, v senco velikega bukovega grma. Veje so naju tako zagrinjale, da je bil razgled samo v dolino, na gozd pod nama in v nasproten hrib. Kmetica je sključila kolena pod brado in jih objela z rokama, nestrpno je mežikala vame. Štiri na gosto popisane strani, pisava je razodevala kmečko roko. »Kdo je podpisan?« je hotela ženica vedeti. »Fejst fant, ki bi

se te še z vilami ne dotaknil«, sem prebral. »Saj se mi je takoj zdelo, da bo kaj takega«, je vzkliknila; »beri, beri od začetka!« In sem bral. Polglasno, zatikaje se, ker mi je tuja, nekoliko vega pisava delala težkoče. In mi je ob vsaki vrstici postajalo bolj grenko... Ženica, ki je sedela poleg mene, je bila do norosti zaljubljena v svojo hčer. Obešala je nanjo nabrane obleke, trakove in svetle gumbe, da je vzbujala pozornost na prvi pogled. Hvalila jo je vsem ljudem na obraz, vodila jo je na vse sejme, v krčme in na plese. Njihova domačija je bila borna, toliko da so se za silo preživeli; za svojo hčer se je ozirala po najbogatejših kmetijah, po najlepših fantih. Obe s hčerjo sta postali predmet govoric in norčevanja. Tega jima nihče ni povedal, sami pa nista opazili, bili sta slepi. Tisto pismo je bilo prvo, ki je ženici narahlo odprlo oči in prav jaz sem ga ji moral brati... Nič ni lepšega v svoji preprostosti in prisrčnosti od pisma, ki ga zaljubljen kmečki fant piše svojemu dekletu. A tudi nihče drugi ne zna biti tako krut in strupen v svojem norčevanju. Pisma, ki sem ga bral, ni narekovala ranjena ljubezen, ampak užaljeno samoljubje. Besede so bile strastne, pekoče, ostre ko trnjeve bodice, naperjene naravnost v srce. Pri branju mi je zastajal dih, gorel sem od vročine. Kdaj pa kdaj sem se bežno, po strani ozrl po kmetici in opazil, kako jo zadeva v živo. Zdaj je stisnila pest in jo je krčevito potresla v zrak: »Ti prekleti lump!« Opazila je moje oklevanje pri neki trdi, grdi besedi in mi je rekla: »Le beri, Franček! Vse preberi! Nál« mi je dala desetico, ki jo je prinesla s seboj v žepu. Denar me je pekel v poteči se dlani, list mi je trepetal med prsti. Besede, ki jih še nikoli nisem slišal in so mi prebujale mrščavico. »Že vem, kdo je; poznam ga!« me je ženica prekinjala z vzkliki. Morda ga je res poznala. Saj to zame ni bilo glavno. In tudi ne nenavadne besede. Trpel sem zanjo, ki se je hudovala, potresala pesti proti nevidnemu, hkratu pa je postajala blede, telo se ji je drobno treslo, krčevito je stiskala ustnice. Bila je prepirljive naravi, ostrih oči, toda pod vtisom spoznanja, ki ji je prodiralo v zavest, se je blesk njenih oči zmehčal, zdelo se je, da se ruši vase. Po naravi sem obziren, da mi je težko komu povedati trdo resnico v obraz. Bilo mi je, kakor da so me obsodili, naj pred tisto žensko izsujem vse, kar se je bilo grdega nabralo v mislih ljudi sedmih fará. Smilila se mi je. Vsaka psovka, vsaka huda beseda je tudi mene zbolela, da

sem se zdrizal vase. Prebral sem pismo, si oddahnil, a bilo mi je do joka. Tudi ženici so tekle solze po licih, usekovala se je. Da bi zakrila jok, je zopet stiskala pesti in zmerjala nekoga, ki ga morebiti ni poznala. In že se je zopet zmeščala. »Saj ne boš tega nikomur pravil«, me je zgrabila za roko. Bilo mi je nenavadno, kako ta ženska, ki se sicer nikogar ni bala, stoji skrušena, ponižana pred menoj... Ko sem samcat stopal po klancu, mi je bilo laže, a ne popolnoma lahko. Tisti dan sem molčal do večera...

In drug spomin... Kmečka hiša, soseda prve, v kateri sem pisal pismo. Ozka, tesna kamrica z enim samim oknom, ki je gledalo na sadovnjak. V postelji v kotu je ležala stara preužitkarica in čakala smrti. Pisal sem pismo njeni hčeri, ki je živela v Ljubljani. Dvajsetletna vnukinja, visoka in suhljata, ozkega, podolgovatega obraza, je slonela ob nji in ji pomagala narekovati. Besede so bile ena sama strupena tožba čez gospodinjo; iz njih se mi je odkrivala tiha, dotlej neznana drama tiste družine. Pisanje mi je vzbujalo neugodje, nekaj težkega, umazanega se mi je oprijemalo srca. Nenadoma je vstopilo šestnajstletno dekle in obstalo za vrati. »Poberi se ven; nič ti ni treba prisluškovati!« jo je napadla sestra; bila jo je sama krivična strast. Menda je nekoč računala, da bo dedinja, ker je bila najstarejša med samimi sestrami. Pa je mati v poznih letih rodila še sina. Tedaj je med njo in hčerjo nastala strupena mržnja in svaja. Družina se je razdelila v dve stranki. Delali so si vse polno navidez malenkostnih nevšečnosti in so si z njimi dan za dnem zastrupljali življenje... Komaj je dekle izginilo v vežo, so se znova odprla vrata, na pragu se je prikazala gospodinja. Bila je visoke, močne postave in podolgovatega obraza. Oči so ji gorele, lica so se ji pačila od razburjenja, ko je naperila kazalec proti meni. »Franček, ne piši, kar ti pravijo!« je zavpila vreščeče. »Vse je laž, samo da bi me očrnili...« Hči ji ni dala govoriti, vsa besna se je pognala proti nji. »Tudi vi ven!« jo je pehala čez prag. »Po kaj ste prišli? Tu nimate kaj iskati!« Mati v vežo ni hotela, a v kamro ni mogla, vrata so jo stisnila ob rožance. Ujeta v špranjo je še huje gorela od besa. »O meni ne boste trosili laži!« je vpila. »Franček, ubogaj me, sicer boš imel greh na duši...« Starka je sklepala roke in vzdihovaje vzklikala: »O, ti moj Bog! O, ti moj Bog!«

Z bolečino v srcu, s sramovanjem in grozo, ki mi je gnala solze v oči, sem opazoval ta prizor. »Vse bomo pisali, vse!« je kričala hči. »Prej bi ne bili, zdaj pa bomo...« Zgrabili sta se za lase in za jopice, se trgali in vpili. Zamizal sem, mrzel pot mi je stopil na čelo, kakor da me obhaja slabost. Budilka, ki je stala na polici nad vrati, je s treskom pala na tla in se razbila. To je ženski toliko streznilo, da sta se izpustili. Gospodinja je s tulečim jokom, da se je slišalo po vsej hiši, planila v vežo. Hči je živčno hlipala, pobrala budilko in jo tresla ob ušesa. »Zdaj vidite, kakšna je«, je jecljala proti babici. »Še pisati da bi ne smeli... Saj v tej hiši ni mogoče več živeti... ni mogoče...« Starka je zmajevala z glavo in ni prenehala vzdihovati. Bilo mi je neizmerno tesno in hudo. Mučil me je občutek sokrivde nekoga greha. Rad bi se bil znašel kjerkoli, le ne v tisti hiši. Toda moral sem pisati besede, ki so jim vrele iz razjarjenih duš. »Nikoli več«, sem grenko ponavljal v sebi. (Se nadaljuje)

ČRNI DROGOVI

JOŽA SELIGO

*Črni drogovi, črni drogovi,
visoke žice skozi bele oči.
Suha telesa, črni dnevi,
človek na cesti brez moči.*

*Meni je hudo sredi cvetja
v lepi pomladi.
O, vi črni drogovi,
vsaj vi imejte me radi!*

*Monotono brne v vetru drogovi,
vsak je njihov, ki se nanje nasloni.
Drogovi so črni kakor noči
Na njih se ne poznajo sledovi
tisočerih boli.*

Cunja... potlej pa Frančekovo mirjenje, njeno hlipajoče in zariplo jokanje in še stopnice, po katerih se vleče... in ničesar več! Zaman je momljal: Mama, mama, mama... Če misliš, da me je treba ubiti, pa me ubij!

Zagledal se je v hrastove veje. »A — ti si?«

Zdrknil je ob drevesu in ga objel.

»Zakaj se nisem obesil náte takrat, ko sem prvič šel mimo tebe? Vse gorje bi si prihranil!« Butal je z glavo ob skorjo in z gnevom kričal:

»Prekleta zemlja! Prekleta, prekleta, prekleta... Au-au-au!«

Mimo je prišel zidar Gašpar.

»Kaj pa ti, Johan? Kaj počenjaš?«

Lenàrt je potipal po žepu, kjer so napete hlačnice napol jasno odražale revolverjevo obliko.

»Beži, beži! To je za zadnje!«

Gašpar ga je odvedel v svojo ključanjo. Kuhal je žganje, z Lenàrtovim kotlom.

»Pij!« Mlinar je pil in cumal.

»Preklete babe!« »Pusti babe!«

»Tvoja je še mlada.«

»Tudi ti veš, da brez svoje ne moreš živeti!«

»Prav praviš.«

Žganje je počasi cmarilo. Žerjavica je razsvetljevala sključeno mlinarjevo telo.

Nekdo ga je dregnil. Zidar Gašpar.

»Tvoja se je peljala mimo, če mi niso lagale oči! Zunaj je črna tema. Brrr... Zdaj boš pa našel mater doma, posteljo ti bo pogrela.«

Lenàrt je zamahnil.

»Daj še enega!«

Žganje je tako sladko curljalo, svetlikalo se je kakor jutrnja rosa.

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

BILO je neke jeseni. Deževje, ki mi je zaradi dogodka, ki ga bom opisal, še živo pred očmi. Zlivalica ni prenehala dva tedna, le kdaj pa kdaj se je zvedrilo za uro ali dve, kakor da si narava oddiha. Iz grapá so vstajale bele plasti megle in plezale

po pobočjih; od juga je neprestano donašalo novih oblakov. Ustavljali so se na visokih grebenih, se družili v sivo ponjavo, ki se je razprostirala od gorá do gorá. In že se je ulil nov dež. Gosti curki so enakomerno peli skozi listje, ki je že narahlo rumenelo od jeseni. Zemlja je bila zmeščana, da je žvekala, od vsepovsod je curela voda. Klanci so se spremenili v hudournike, studenci so narasli, v grapi za hišo je šumelo kot v potoku, a potok je na nekaterih mestih stopil čez bregove, da je bil podoben gorski reki.

Tiste dni skoraj ni bilo mogoče stopiti iz hiše. »Morda je kdo utonil«, je rekla babica; tako vselej, kadar ni nehala deževati; »ne bo prenehalo, dokler ga ne dajo vodé.« Enako je govorila o neznanem obešencu, kadar veter ni nehál zavijati. Pa sta nekega dne po kosilu vendar odšla z doma oče in ded, brez dežnikov, oblečena v starinske jopiče iz debelega sukna, na glave sta si poveznila klafernice s povešenimi krajci. Ob lazih so ležali orehovi hlodi; bil je pravi trenutek, da jih splavita do žage, preden upade potok . . . Sede na peči sem gledal v dež, ki je škropil na šipe, v kaplje, ki so v vijugastih črtah polzele navzdol. Sivi mrak, kakor da ves popoldan nastaja večer. Bilo je turobno in dolgočasno. Noči pa ni hotelo biti.

Slednjič se je začelo temniti. Tedaj se je vrnil ded; bil je sam, brez očeta. »Že pride«, je rekel, ko je opazil izraz strahu na materinem obrazu. Sedel je in zavzdihnil, nekam dopovedujoče so mu gledale oči. Če sta končala delo, ga je vprašala babica. »Ne; saj nisva utegnila«, si je obrisal mokre lase, ki so se mu oprijemali čela. Babica ga je pozorneje pogledala v obraz. »Kaj se je zgodilo?« se je vznemirila. »Nekega moža sva našla«, je ded povedal navidez mirno. »Utopljenca? Moj Bog, saj sem si vse dni to mislila.« Ded je opisal, kje in kako sta ga našla; med nas je legla rahla groza. »Poklical sem može, da bi ga potegnili iz vode.« In da naj jaz ponesem svetilko v grapo, je rekel, in srajco za očeta, on se ne bo več vračal.

Dali so mi srajco, ki sem si jo zapel pod jopič, da bi se ne zmočila. V mraku, ki se je v dežju gostil čimdalje bolj, pod širokim dežnikom in s svetilko v rokah sem odšel od doma. Ves sem drhtel, domišljijo mi je polnilo vse polno grozotnih podob, vendar mi je bila tista pot na svoj način ljuba. V grapo me je gnala radovednost in želja po doživetju. Kdo je? Kakšen je? Iz žive domišljije se je prikazovalo tisoč možnosti, okoli ne-

znanega človeka se mi je spletla vrsta zgodb, ena bolj fantastična od druge. Stopiti sem moral s steze, zapreti dežnik in se na celem preriniti skozi jelšo in robido. Ko sem dospel, je bila že noč.

Možje so že stali ob bregu in se posvetovali. Eden izmed njih je visoko držal svetilko. Medli prameni svetlobe so padali na valove in se z njimi igrali. »Kje je možž?« sem vprašal očeta. Pokazal mi je na napol okleščeni grm, ki je bil skoraj ves pod vodo. Dolgo sem strmel, da sem ugledal nekaj, kar ni bilo v ničemer podobno človeku. Valovi so se v presledkih zaganjali za grm. Kadarkoli so za nekaj trenutkov uplahnili, se je prikazal sinjkast, gol človeški hrbet, ki se je zibal med vejami. Glave ni bilo videti, zakrivala sta jo srajca in jopič, ki ju je bila voda posnela za vrat; le ena roka je zdaj pa zdaj ko živa zamahnila iz vode in znova potonila.

Dva moža sta stopila do pasu v vodo in snela utopljenca s štremljev, ki so ga držali za obleko. Bil je prost. Tedaj so ga zgrabili valovi in bi ga bili skoraj odnesli. Popadle so ga roke in ga sključenega kot je bil položile na plahto. »Že dolgo leži v vodi, saj so mi prsti šli skoraj do kosti, ko sem ga zgrabil za roko,« je menil oče. Prenesli so ga na trato, pod viseče veje velikega grma. Prameni so božali mokri, starčevski obraz s poraslo brado. Kdo je? Nihče ni vedel... Šele spomladi se je odkrilo, da je bil doma iz neke samotne vasi; namenjen je bil k svoji hčeri. V temi in v dežju je bil zašel v strmino na drugi strani potoka. Ko so trebili senožet, so našli njegovo culo z obleko, pipo in denarjem... Zdaj je bil ves spremenjen, da bi ga težko kdo spoznal. Pogled nanj je vzbujal grozo in sočutje. Pogrnili so ga z rjuho, h glavi so postavili svetilko. Odkrili so se in pod dežjem, ki jim je močil glave, izmolili očenaš za njegovo dušo...

Tega doživetja mi ni bilo žal, vendar me je do dna pretreslo. Prej, ko sem sam hodil skozi grmovje in mi je bil utopljenec še neznan, nisem občutil take groze. Zdaj, ko sem stopal za očetom, mi je pred duševnimi očmi neprestano plavala podoba spačenega mrličevega obraza. Svetilka se je zibala, velikanska očetova senca se je premikala na temnem ozadju goščave. Ob pogledu nanjo sem se venomer zdrizal. Zdelo se mi je, da rajnki stoji za vsakim grmom. Nič mi ni vzbudilo hujšega strahu kot predstave mrtvecev; biló mi je, kakor da mi je starec

legel v dušo in straši še v moji notranjosti. Stuljen v dve gubi, tresoč se sem stopal očetu po petah. Najrajši bi se ga bil oprjel za suknjič. Vprašal me je nekaj, a jaz sem bil tako brez glasu, da me je začuden pogledal.

Tisti večer niso govorili drugega kot o utopljenču. Bila ga je zvrhana izba. Med tem ko je ležal ob potoku in so ga fantje ob ognju in žganju stražili vso noč, se mi je prikazoval v slednji šipi temnih oken. Oživele so mi tudi vse zgodbe o vračajočih se mrtvecih, ki so mi od detinstva polnile glavo. Čepel sem v kotu na peči in odklonil večerjo, le da mi ni bilo treba stopiti na izbo, kjer so vsepovsod izpod klopi gledale sence. Še nikoli me ni bil prevzel strah tako do dna duše, do poslednjega vlakenca. Če bi me bili tisti večer gnali spat v listje, bi bil umrl od groze. Oče me je pozorno pogledal v obraz. »Pa naj ostane za nocoj na peči«, je odločil. Menda je tudi on občutil rahlo grozo... Grozoten vtis tistega večera mi nikoli ni docela pobledel.

NEKEGA poletja sem z očetom in babico odšel na božjo pot na Sveto goro pri Gorici... Iz našega gorskega kota so v letih, ko še nismo imeli železnice, razen za delom le redko odhajali z doma. V mesta skoraj nikoli. In če je kateri kdaj stopil na cesto, je bolj gotovo krenil na vzhod kot na jug — Gorica nam je bila bolj tuja kot Ljubljana. Po enkrat na leto je družba božjepotnikov odšla na Brezje, na Jezero, včasih na Sv. Višarje ali na Sveto goro. Od naše hiše sta odhajala zdaj oče, drugič mati. Tisti trije ali štirje dnevi so bili za nas otroke eno samo burno doživetje. Bili smo ko nori od nestrpnega pričakovanja. Pripovedovanje o tujih vaseh, o tujih ljudeh, o bornih dogodivščinah na poti. Po takih dnevih je za nekaj časa dahnilo nekaj svežega v našo hišo. Kljub pobožnosti niso mogli utajiti prastarega človeškega hrepenenja po potovanju, ki so ga kdaj pa kdaj le za silo potešili.

Vse tiste poti sem iz pripovedovanja doživljal v duhu, zdaj pa se mi je obetal, da se mi prvič odpre svet. Želja, ki je nikoli nisem upal glasno izraziti. Z babico odideva dan prej, so rekli, nato naju bo oče dohitel na poti. Tiste dni so veliko govorili o tem, pretresali vse možnosti potovanja.

Odšla sva. Babica z velikim cekarjem na rokah, a jaz s čišmi čez ramo, saj sem najlaže hodil bos. Po vseh znanih potih sko-

zi faro je babica šepetaje prebirala jagode molka. Tiho sem stopal za njo, da sva dospela na klance in na pobočja, ki so mi bila docela nova. Pred očmi so se mi odpirale nove doline, novi obronki, nove gore in vasi. Ali pa so bile iste kot prej, le da jih nisem prepoznal, ker sem jih videl z druge strani. Hiše, studenci, zidovi, kotline in skale — vsa pisana mnogoličnost šentviškogorske planote. Nisem več vzdržal v molku; babica je prenehala moliti in mi je odgovarjala. Vse je poznala. Svet se je nagnil v dolino Idrijce, pobočje je bilo čimdalje bolj strmo, široka steza se je vila med skalami čez korenine. V strmem bregu Roče z župniščem, ki so ga ovijale rdeče rože od tal do strehe.

Krčma, prodajalna, mlin, žaga, nekaj kmetij, kot mi je medlo, negotovo ostalo v spominu. Slap. Voda se je šumé pršila v bele kapljice, se dvigala v meglicah, ki so izginjale v nastajajočem mraku. »Tu bova prenočevala«, je rekla babica.

Prenočišče sva dobila v kmečki hiši na drugi strani vode. Babica je skuhala kave, v njo sva za večerjo nadrobila belega kruha. Oblečena sva legla na suho vrnico, skozi odprta vrata so gledale zvezde in je vel prijeten hlad poletne noči. Telo mi je bilo izmučeno, toda duh je bil ves buden od vtisov. Poleg tega je vso noč šumela voda; zdelo se mi je, da jo slišim še v spanju...

Babica me je poklicala, ko je vas še spala in se je komaj prebudila zarja. Umila sva se v rosi, da bi maša, ako jo uloviva kje ob poti, ne bila ob veljavo. Steza, ki je v vinkalicah vodila čez Špehovo brdo na Vrata, po strmem, tu pa tam skoraj navpičnem, s pritlikavim drevjem poraslem pobočju. Da je bil nekaj dni prej tam padel pijan možki pod stezo in se ubil. Ta dogodek je tisti poti utisnil pečat grozotnosti. Čepovan v zeleni kotlini, kjer je naju z babico dohitel oče. Proti jugu so se odpirale Puštale; suha, plitka dolinica z belo cesto.

Vročina, žeja, bližal se je poldan, sonce se je dvignilo visoko na nebo. Sonce! Takrat sem ga prvič doživel v tisti južni, neusmiljeni toploti; zaradi tega pišem te vrstice. Tisto ubogo, skalovito zemljo, poraslo s pritlikavim, krivenčastim grmovjem, trnjem in redko ožgano travo, nisem samo dojemal z očmi, občutil sem jo z vso dušo kakor melodijo neznane pesmi. Tam je ležala ko dlan, ki je odprta od jutra do večera, izpostavljena vročini, sonce pa jo žge in suši. Kakor izumrla, za-

kleta je videti v belem sijaju. Oživljajo jo le gadi, martinčki, cvrkutajoče kobilice in škržati, ki sem prvič slišal njihovo sončno, žagajočo pesem. Oči so mi bile še navajene visokih, zelenih pobočjih, senčnih senožeti in gozdov, zato je bil pogled na to zemljo dolgočasen in žalosten. In vendar sem v prvem trenutku čutil, kako mi je dušo na nerazumljiv način pritegnila nase. Saj je bilo za moje oko in srce veliko in preveč stvari, da me je lahko pijanilo do omame. Mehki glasovi zvonov, mističen mrak katedrale z velikimi podobami na stenah, pisana krama, ki se je nisem mogel dovolj nagledati, tuje vasi, tuji romarji, tuje pesmi in narečja, ki sem jih slišal prvič v življenju. Večer, ko se je Gorica kakor iz temnega brezna bliskala v stoterih lučih... Vse te novosti, vsa ta čuda so mrknila v mojem spominu, pobledele stopila v ozadje poznejših dogodkov, ostal pa mi je vtis južnega sonca, ki se je odbijalo od pokrajine kakor od zrcala. Obsočje in Furlanska ravan, Brda in vsa megljena daljava do Karnskih Alp — ena sama slepeča luč od zemlje do neba... Menda spi v vseh ljudeh prastaro, nikoli do konca utešeno hrepenenje po soncu. V meni se je takrat prebudilo. In ni več ugasnilo.

OKTOBRSKA POLNOČ

JOŽA ŠELIGO

*Temni plamen gozdov nenehno gori,
črni plamen gozdov nenehno šumi
v polnočnem vetru.*

*Burja krvave liste odnaša,
nagelj na oknu ko lučka ugaša
v brezupno polnoč.*

*Okoli tebe umorjena jesen. —
Oreh pred hišo se je osul,
na bregu, pod listjem spomin je zasnul.*

*Glej, zdaj boš šla sama v jesensko polnoč,
roke na lica dejala,
glej, zdaj boš šla sama v veter pojoč
in v drobne dlani zajokala.*

*Veter bo v krilo, v lase ti zavel,
na ustna rdeč ti bo list priletel;
nalahno ga boš poljubila.*